

Antonín Benčík

OPERACE DUNAJ

aneb Internacionální vražda Pražského jara

Antonín Benčík / **OPERACE DUNAJ**

Antonín Benčík

OPERACE DUNAJ

aneb Internacionální vražda
Pražského jara

Obsah

- 07 Úvod
- 13 Zrození Pražského jara a jeho sudičky
- 31 Od kritiky a hrozeb k přípravě vojenské intervence, cvičení „Šumava“
- 67 Šachová mezihra
- 101 Naděje a hrozby...
- 123 Naděje a zrada...
- 143 Srpnová intervence a politická porážka interventu
- 211 Jednání v Moskvě a jeho výsledky
- 255 Pražský podzim
- 269 Epilog
- 277 Přílohy
- 373 Obrazová příloha
- 385 Literatura

**Veškerá práva si vyhrazuje autor. Opisování a jakékoliv
rozmnožování bez jeho svolení není dovoleno
a bude považováno za porušení autorských práv**

© Antonín Benčík, Praha 2013

ISBN 978-80-87493-57-1

„Kontrarevoluční síly Československa dezorganizovaly – a to za aktivní pomoci agentů USA a NSR – vládní systém. Armády NATO, využívající této situace, hrozí Československu jeho obsazením, svržením dosavadní vlády lidu a nastolením nové, pro ně přijatelné vlády.“

—

Z DIREKTIVY GENERÁLNÍHO ŠTÁBU SOVĚTSKÉ ARMÁDY

Z 8. DUBNA 1968 NA PŘÍPRAVU EVENTUÁLNÍ INTERVENCE V ČESKOSLOVENSKU

V srpnu roku 2013 tomu bude 45 let od chvíle, kdy v noci z 20. na 21. srpna 1968 byla zahájena vojenská intervence pěti zemí Varšavské smlouvy – Sovětského svazu, Německé demokratické republiky, Polska, Bulharska a Maďarska – k potlačení údajné kontrarevoluce v Československu. Byla to největší vojenská operace v Evropě od skončení druhé světové války v květnu 1945. Její příprava byla zahájena jen několik dnů či týdnů poté, kdy na zasedání úv KSČ v prvních lednových dnech roku 1968 byl Antonín Novotný – první tajemník úv KSČ a prezident republiky – jako představitel poststalinského pojetí socialismu, vystřídán ve funkci prvního tajemníka reformistou Alexandrem Dubčekem, dosavadním prvním tajemníkem úv KS Sloveska a členem předsednictva úv KSČ.

Přípravou vojenské operace byla pověřena skupina specialistů Generálního štábu Sovětské armády pod vedením generálporučíka Ivana Nikolajeva, pobočníka náčelníka štábu, maršála M.V. Zacharova.

Ministr obrany SSSR, maršál A.A. Grečko, svolal již na 8. dubna 1968 – teprve třetí den po skončeném zasedání úv KSČ 5.4.1968, na němž byl mimo jiné přijat Akční program reformního hnutí v Československu – poradou nejvyšších představitelů Sovětské armády, včetně velitelů sovětských vojsk dislokovaných v zemích varšavské pětky. A zde – spolu s náčelníkem štábu maršálem Zacharovem a také se souhlasem L.I. Brežněva – vydal účastníkům přísně tajnou „Direktivu“ k okamžitému zahájení příprav k vojenské

operaci „Dunaj“. Neboli k přípravě eventuální vojenské intervence proti Československu. Direktiva byla určena: Západní skupině sovětských vojsk v NDR pod velením armádního generála P.K. Koševého, Severní skupině sovětských vojsk v Polsku pod velením generálplukovníka I.N. Škadova. Jižní skupině sovětských vojsk v Maďarsku pod velením generálplukovníka K.I. Provalova, Karpat-skému vojenskému okruhu pod velením generálplukovníka V.Z. Bisjarina, Velitelství vzdušných sil pod velením maršála K.A. Veršinina, velitelství raketových vojsk pod velením maršála N.I. Krylova, Velitelství protivzdušné obrany pod velením maršála P. S. Batického a Velitelství námořních sil pod velením admirála S. G. Gorškova.

Do příprav intervence byla později zapojena i vojska či jednotky armád NDR, Polska, Maďarska a Bulharska.

V průběhu různých československo-sovětských jednání a jednání s představiteli varšavské pětky do 21. srpna 1968, ale také po srpnové intervenci armád varšavské pětky její organizátoři několikrát změnili jak zdůvodňování důvodů kritiky a hrozeb na adresu reformního procesu a jeho představitelů, tak i zdůvodňování samotné intervence. Nyní ale, v první verzi obsažené v přísně tajné direktivě z 8. dubna 1968 bylo uvedeno, že „kontrarevoluční síly Československa dezorganizovaly – a to za aktivní pomoci agentů USA a NSR – vládní systém. Armády NATO, využívající této situace, hrozí Československu jeho obsazením, svržením dosavadní vlády lidu a nastolením nové, pro ně přijatelné vlády“. Proto prý „Sovětský svaz a další socialistické země, věrné internacionální povinnosti a Varšavské smlouvě, jsou povinny poslat svá vojska na pomoc Československé lidové armádě k záchraně před nebezpečím, které hrozí její zemi“.

Direktiva také jednoznačně kalkulovala se dvěma variantami „spolupráce“ s čs. armádou: „Jestliže jednotky čs. armády proje-

ví pochopení ke vstupu sovětských vojsk, v tom případě bude nezbytné organizovat s nimi spolupráci při plnění úkolu. V případě, že jednotky ČSLA se budou chovat nepřátelsky a budou podporovat kontrarevolucionáře, bude nezbytné přijmout opatření k jejich izolaci, a nebude-li to možné, bude nutné je odzbrojit.“

Zbývá jen dodat, že příprava operace „Dunaj“ probíhala tajně. Že čs. reformní vedení nezískalo o ní do poslední chvíle sebestmíší konkrétní údaje a že tato příprava byla navíc maskována řadou různých cvičení v zemích kolem Československa i v Československu samotném. Avšak v první polovině dubna 1968 se v hlášeníh čs. diplomatů začaly objevovat zprávy ze zemí varšavské pětky o úvahách o možnosti ozbrojeného zásahu v Československu. Tak např. podle informace čs. zastupitelského úřadu v Budapešti bulharský velvyslanec Pangelov prohlásil, že diplomaté socialistických zemí se shodují v názoru, „že socialistické země nebudou váhat použít ozbrojené násilí v případě náznaku odtržení Československa ze svazku socialistického společenství“. Zde je však nyní nutné položit si několik základních otázek a dát na ně uspokojivou odpověď. Neboť jen tak můžeme pochopit zrůdnost srpnové intervence – to na straně jedné. A na straně druhé, pochopit velikost a význam reformního procesu Pražského jara i jeho místa v pokrokových tradicích národů Československa: hrozila opravdu v Československu kontrarevoluce a nebezpečí ze strany Západu? A co to vlastně bylo, jak vzniklo, jak se rozvíjelo reformní hnutí Pražského jara? A co bylo obsahem, smyslem tohoto hnutí? A proč si toto hnutí, úsilí o vymanění se z pout poststalinského, či přesněji sovětského, brežněvova pojetí socialismu budováním socialismu vskutku demokratického a humánního, vysloužilo u jeho obdivovatelů na Západě přídomek „socialismus s lidskou tvář“?

Odpověď na tyto otázky nám pomůže také pochopit, že srpnová intervence armád pěti zemí Varšavské smlouvy a její důsledky jsou hlavní příčinou porážky tohoto nejnadějnějšího pokusu v zemích východního bloku o vybudování vskutku demokratického a humánního socialismu. A že tzv. „internacionální pomoc“ varšavské pětky byla ve skutečnosti internacionální „vraždou“ tohoto pokusu.

Zrození Pražského jara a jeho sudičky

„Musíme dojít... k závěrům, které řeknou zcela otevřeně, že kontrarevoluce v Československu neprojde, že vedení československé strany a dělnická třída Československa to nepřipustí, že také spojenci Československa, tj. ti, kteří jsou zde shromážděni, to nepřipustí.“

—

W. GOMULKA NA SCHŮZCE PŘEDSTAVITELŮ ŠESTI SOCIALISTICKÝCH ZEMÍ
V DRÁŽDANECH 23. 3. 1968

„Socialistické Československo nikdy nikomu nedáme.
Československo je strategickým bodem ve střední Evropě.
Ztratit ho by znamenalo anulovat výsledky druhé světové války.“

—

MARŠÁL GREČKO PŘI NÁVŠTĚVĚ ČS. VOJENSKÉ DELEGACE V SSSR V ÚNORU 1969

8. prosince 1967 se objevil v Československu nečekaně první muž sovětského impéria a generální tajemník úv KSSS L. I. Brežněv. Přišel na neoficiální, avšak naléhavé pozvání prvního tajemníka úv KSČ a prezidenta republiky A. Novotného. Hovořil s ním i s řadou členů předsednictva úv KSČ a na neoficiální schůzce s předsednictvem přednesl projev, v němž dával najevo, že do vnitřních záležitostí vedení KSČ se nehodlá vměšovat („Eto vaše dělo“) a 9. 12. opět odjel. Pro obyvatele Československa, pracovníky masmédií i pro většinu vedení KSČ zůstal smysl jeho návštěvy na delší dobu obestřen rouškou tajemství a různých dohadů. Sám Brežněv však považoval za nutné informovat o své návštěvě v Praze šéfa MSDS J. Kádára a rovněž W. Ulbrichta, prvního tajemníka úv SED.

Pokusme se alespoň poodhrnout roušku tajemství a dohadů i skutečných příčin, které donutily znervóznělého A. Novotného povolat nejmocnějšího muže sovětského impéria na pomoc k záchraně svého kymácejícího se trůnu.

S jistým zjednodušením můžeme říci, že na počátku událostí, které vyvrcholily procesem, jenž na nejvyšší míru vylekal prvního muže v Československu, prezidenta a prvního tajemníka úv KSČ v jedné osobě, byli dva představitelé Sovětského svazu – J. V. Stalin a N. S. Chruščov.

5. března 1953 zemřel za podivných okolností vůdce Sovětského svazu Stalin. Několik dnů po návratu z jeho pohřbu zemřel i jeho učenlivý žák, první „dělnický“ prezident Československa a vůdce

ksč, Kl. Gottwald. Na jeho místo do vedení ksč – v době krátkého prezidentování A. Zápotockého – byl zvolen na schůzi úv ksč ve dnech 4.–5. 9. 1953 do funkce prvního tajemníka A. Novotný. Z hlediska našeho tématu byla ovšem mnohem důležitější skutečnost, že do čela vedení ksss byl jako její první tajemník zvolen v září 1953 N. S. Chruščov, neboť za jeho „panování“, poprvé v dějinách sovětského komunismu přestalo být, i když ne v plné míře, reformní myšlení antileninským kacířstvím. Chruščovova politika reformem – byť velice nedůsledných – po odhalení stalinismu a jeho důsledků na xx. sjezdu ksss v roce 1956, náprava křivd stalinského teroru, politika mírového soužití, uvolnění dosavadního strohého dirigování komunistických stran i celého mezinárodního dělnického hnutí Moskvou atd., bylo něco do té doby nepředstavitelného. Jeho zásluhou byl dán silný impuls ke kritickému posuzování „jedině správného“ stalinského pojetí socialismu, k formulování vlastních antidogmatických, reformních představ o socialismu, a to i přes hrůznou recidivu stalinismu, jakou bylo krvavé potlačení maďarské revoluce sovětskou armádou v roce 1956.

Tento proces probíhal ovšem i u nás v Československu velice pozvolně. Tím spíše, že A. Novotný a jeho věrní ve vedení ksč novému myšlení nijak nepřáli a důslednému odhalení zřůdné politiky první poloviny padesátých let a rehabilitaci jejích obětí naopak všemožně bránili, nebo je alespoň zdržovali. Avšak situace a podmínky pro tento proces byly v Československu přece jen příznivější než např. v Polsku či v Maďarsku, nemluvě již o NDR. Československo patřilo před druhou světovou válkou mezi hospodářsky, politicky i kulturně nejvyspělejší demokratické země. Myšlenky socialismu – po zkušenostech z hospodářské krize třicátých let, po zkušenostech z fašistické okupace a druhé světové války, pod vlivem osvobozené mise sovětské armády a první země socialismu

a také pod vlivem demokratických tradic první republiky – našly v Československu veliký ohlas a společenský souhlas. Představy velké části stoupců socialismu se ovšem zdaleka neztotožňovaly se sovětským stalinským pojetím. Výrazem této skutečnosti byla teorie a praxe československé parlamentní cesty k socialismu, která však měla jen velice krátké trvání a Gottwaldovo vedení prosadilo po únoru 1948 pod tlakem Moskvy beze zbytku stalinské pojetí se všemi jeho hrůznými jevy.

Po odhalení tzv. „kultu osobnosti“ na xx. sjezdu ksss a pod vlivem nové politiky N. S. Chruščova začala postupně opadávat atmosféra strachu i v Československu a poznenáhla ji vystřídala atmosféra kritického posuzování stavu čs. společnosti. Napomohla k tomu i skutečnost, že uvolnění mezinárodních vztahů a proces sbližování Východu a Západu vedl k uvolnění vzájemných kontaktů a že čs. občané dostali možnost porovnávat vlastní životní realitu s podmínkami života ve vyspělých demokratických zemích Západu, kam vlastně Československo svou kulturou náleželo.

První zřetelnější reakcí na změnu politické linie moskevského vedení po xx. sjezdu ksss a známkou formování protinovotnovské opozice bylo volání řady komunistů i celých stranických organizací po svolání mimořádného sjezdu ksč, který by se zabýval situací v československé společnosti. Tuto snahu se zprvu dařilo A. Novotnému potlačovat, ale i on byl nucen časem pod tlakem přibývajících kritických hlasů a vlivem neúspěchů lavírovat. Různá období upevňování režimu tvrdé ruky „v důsledku nebezpečí imperialismu a zostřeného třídního boje“ se střídala s kratšími či delšími obdobími „milostivého léta“.

Připomeňme alespoň několik základních faktů:

XII. sjezdu ksč v prosinci 1962 předcházelo stržení monstrózní Stalinovy sochy v Praze na Letné. V té době již pracovala tzv. Kolde-

rova rehabilitační komise, která posuzovala politické procesy padesátých let. Veřejnost se o její činnosti dověděla až v srpnu 1963. To však již delší dobu pracovala jiná rehabilitační komise, tzv. barnabitská (v bývalém klášteře barnabitek na Hradčanech), v níž bylo i několik desítek historiků, právníků, ekonomů, filozofů a politologů jako odborníků, a která se zabývala rehabilitací tzv. buržoazních nacionalistů. Práce obou těchto komisí odhalila zrudnost procesů padesátých let, roli sovětských poradců v nich a nevinu obětí. Výsledky práce těchto komisí, zvláště ale barnabitské, se staly silným podnětem i pro řadu nových historických prací o nejnovějších čs. dějinách, včetně Slovenského národního povstání, které velice pozitivně ovlivnily i průběh konference k 20. výročí SNP ve Smolenicích. Došlo také k rehabilitaci tzv. nekomunistického, zejména západního odboje. Zasloužila se o to především početná skupina historiků sdružená kolem Výboru pro dějiny druhé světové války. Velice aktivně vystupovali představitelé slovenské kulturní fronty, soustředění kolem časopisu Kulturní život. Kritizovali protislovenskou politiku A. Novotného a dožadovali se mj. federativního uspořádání republiky. V českých zemích plnily obdobnou roli Literární noviny. Šedesátá léta byla „zlatým věkem“ čs. filmu, divadla, literatury. Objevila se nová díla filozofů, historiků, ekonomů, politologů, vznikla řada vědeckých týmů, zabývajících se řešením nejrůznějších otázek života čs. společnosti atd. Hospodářská situace Československa si v lednu 1965 vynutila schválení tzv. Šikovy reformy. Dorůstala nová mladá kritická generace a narůstala i její neposlušnost, kterou dávala najevo nejrůznějšími formami – od nošení dlouhých vlasů až po různé protesty a demonstrace. Výrazné urychlení zrodu reformního procesu urychlily v roce 1967 tři události:

- Sjezd čs. spisovatelů v červnu 1967.
- Demonstrace studentů proti nepořádkům na strahovských kolejích.
- Vystoupení A. Dubčeka s kritickým projevem na zasedání úv KSČ v říjnu a následným neúspěšným pokusem A. Novotného a jeho kliky o Dubčekovo odstavení.

Poněkud zjednodušeně řečeno – na podzim 1967 dospělo opoziční, antinovotnovské reformní hnutí komunistů i nekomunistů do stadia otevřeného střetu uvnitř vedení KSČ (jak za dané situace ani jinak nemohlo být), který dostal podobu sporu o dekulaci nejvyšších stranických a státních funkcí. A. Novotný jako prezident a první tajemník úv KSČ byl současně vrchním velitelem ČSLA, LM a předsedou úv Národní fronty. Šlo o to zbavit jej funkce prvního tajemníka úv KSČ, neboť on a jeho stoupenci se stali hlavní překážkou pro řešení nazrálých problémů ve společnosti.

Pozice A. Novotného nezachránila ani návštěva L. I. Brežněva, i když ne snad proto, že by mu Brežněv pomoc poskytnout nechtěl. Ve svém vystoupení na neoficiální schůzce se členy a kandidáty předsednictva úv KSČ naléhavě „doporučoval“ odložit řešení dekulace funkcí na pozdější dobu, což bylo i přáním Novotného a jeho věrných. Jak je však zřejmé ze záznamu telefonického rozhovoru Brežněva s Kádárem, Brežněv nepochopil, oč v tomto sporu ve skutečnosti šlo, a domníval se, že jde především o osobní spory.

A. Novotného se nepodařilo zachránit ani gen. Šejnovi, rodinnému příteli, resp. příteli Novotného syna, předsedovi Hlavního výboru KSČ na MNO. Gen. Šejna ve spolupráci s gen. Mamulou, vedoucím VIII. oddělení úv KSČ a pravou rukou Novotného, vyvíjel mezi prosincovým a lednovým plenárním zasedáním úv KSČ velkou aktivitu na záchranu pozic A. Novotného a samozřejmě i na

záchranu vlastního postavení. Tato snaha byla obsahem jednání řady schůzek téměř kompletní špičky čs. generality (s výjimkou ministra B. Lomského, jeho náměstka gen. M. Dzúra a náčelníka HPS gen. V. Prchlíka) v kanceláři gen. Šejny či gen. Janka, náměstka ministra. Nechyběly ani úvahy a plány gen. Šejny na vojenské vystoupení čs. jednotek. Nakonec však dopis HV KSČ na MNO, který vyjadřoval podporu čs. armády A. Novotnému, byl na lednové zasedání ÚV KSČ doručen až ve chvíli – a to přes výslovné odmítnutí gen. Dzúra a varování gen. Prchlíka – kdy o rozdělení funkcí prezidenta a prvního tajemníka bylo již rozhodnuto. Plány gen. Mamuly, gen. Šejny a StB, která již připravovala seznamy pro zatýkání odpůrců Novotného, nevyšly, neboť lednové plénum ÚV KSČ (3.–5. 1. 1968) volbou A. Dubčeka místo A. Novotného do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ a přijetím usnesení o vypracování Akčního programu fakticky odstartovalo reformní proces Pražského jara.

Ne všichni jeho aktéři si ovšem tuto skutečnost uvědomovali, neboť jednota protinovotnovské opozice ve vedení KSČ ještě neznamenala jednotu v názorech na další vývoj čs. společnosti. Avšak jakkoliv byl start reformního procesu rozpačitý a mnozí jeho organizátoři a účastníci si většinou teprve ujasňovali jeho smysl a cíl, v Moskvě, v Berlíně, ve Varšavě i v Sofii vyvolal velikou a znepokojivou pozornost. Jedině v Budapešti zpočátku našel určité pochopení, či dokonce nadějná očekávání.

Pokud jde o čs. veřejnost, ta v prvních dnech a týdnech nevěnovala lednovému plénu ÚV KSČ žádnou mimořádnou pozornost. Informace o jeho průběhu byly jako obvykle velice skromné a většina občanů se z počátku domnívala, že jde jen o běžnou výměnu ve vedoucích funkcích vládnoucí KSČ, která nebude mít žádný vliv na další vývoj společnosti. A. Dubček, nový první tajemník, považoval za nutné vypracovat nejdříve konkrétní program demokra-

tických reformem a vytvořit takové vedení, které by jej vzalo za svůj a vystoupilo s ním před národy Československa.

Mezitím A. Dubček absolvoval návštěvu v SSSR a pohovory s Brežněvem, Kádárem i Gomulkou. Mnohé ze svých představ o dalším vývoji naznačil již ve svém projevu na VII. sjezdu JZD ve dnech 1.–3. 2. 1968 a také v projevu k 20. výročí února. V přítomnosti celé špičky představitelů socialistických zemí – L. I. Brežněva, W. Ulbrichta, W. Gomulky, J. Kádára, T. Živkova, N. Ceausesca a Y. Vlahoviče – šel v naznačení své reformní orientace ještě dále, a to i přes to, že si Brežněv vynutil v původním textu určité úpravy. V projevu A. Dubčeka výrazně zaznívala orientace na novou socialistickou demokracii, na hledání vlastní cesty k řešení společenských problémů, na nové pojetí vedoucí úlohy KSČ atd. Mlčení nového vedení KSČ o smyslu lednového pléna přerušil mezitím J. Smrkovský svým článkem v deníku *Práce* z 21. 1. 1968 pod názvem „Oč dnes jde“, v němž mj. velice jednoznačně vystoupil za opravdovou demokratizaci veřejného života. V krátké době pak následovaly články dalších politiků – Slavíka, Mlynáře, Husáka, Hübla, Friše, opět Smrkovského, Špačka a dalších, stejně tak i vystoupení řady představitelů vědy, kultury a sdělovacích prostředků, jako např. interview K. Wintra s E. Goldstückerem nebo vystoupení Šabaty, Lederera a dalších.

Většinu těchto článků a vystoupení je možno současně označit za jakási osobní programová prohlášení, charakterizující postoj autorů k počínající reformě. Počátkem března vydává ÚV KSČ obsírnou informaci „O průběhu jednání říjnového, prosincového a lednového zasedání ÚV KSČ“. V téže době na přelomu února a března vstupují do politického života čs. sdělovací prostředky, zbavené dosavadní cenzury. Dochází k informační explozi a k názorové konfrontaci i na témata dosud tabuizovaná. Čs. společnost je najed-

nou zavalena spoustou informací o chybách režimu A. Novotného a zvláště pak o hrůzách režimu padesátých let. Voláním po nápravě i stanovení odpovědnosti, po rehabilitacích, úvahami o tom, jak dál, a také kritikou představitelů režimu A. Novotného a voláním po jejich odstoupení. Přispěla k tomu i aféra rodinného přítele A. Novotného gen. Šejny a jeho útěk do USA i s milenkou a synem po odhalení jeho nezákonných „obchodů“ .

Někteří z pracovníků čs. massmédií, po dlouhých letech omezování svobodného projevu a zřejmě i ve snaze přehlušit svůj pocit spoluodpovědnosti nebo viny za minulost, začali nyní popouštět uzdu své fantazii, vyhledávali senzace, přeháněli kritiku minulosti, vystupovali s radikálními požadavky a názory, které nerespektovaly reálnou situaci čs. společnosti, zvláště její mezinárodně-politické zařazení. Nicméně je nutné popravdě konstatovat, že čs. sdělovací prostředky mají – přes uvedené výhrady – neobyčejně velikou zásluhu na tom, že reformní proces nezůstal jen záležitostí vedoucího grémia KSČ, ale že do tohoto procesu byly postupně vtaženy všechny vrstvy obyvatelstva, vytvářející širokou občanskou společnost. V první polovině března proběhla např. v Praze, Brně a Bratislavě řada mítinků mládeže, na nichž představitelé stranického a státního vedení i čs. kultury odpovídali na spoustu kritických dotazů k minulosti, současnosti, ale i budoucnosti.

Avšak tou měrou, jak se reformní proces rozvíjel do šířky i do hloubky, začaly se z Berlína, Moskvy, Varšavy, Sofie a posléze i z Budapešti ozývat kritické hlasy, obviňování z narůstání pravicově-oportunistických, antisocialistických sil a varování před hrozbou kontrarevoluce. Už několik týdnů po lednovém plénu ÚV KSČ přešla vedoucí grémia pěti zemí varšavského společenství od kritiky a varování k přímému ideologickopolitickému a mocenskopolitickému nátlaku na teprve se formující Dubčekovo reformní vedení;

nechyběla ani hrozba ozbrojeným zásahem nebo nabídka „internacionální“ vojenské pomoci na zvládnutí nebezpečné kontrarevoluční situace v Československu.

Tato kritika, hrozby i nabídka případné vojenské pomoci k zvládnutí situace vycházely ze dvou základních okruhů skutečností:

1. Zatímco vývoj v Československu v druhé polovině šedesátých let pozvolna směřoval k prosazení sil, usilujících o vymanění čs. společnosti ze svírajícího krunýře stalinismu a k prosazení demokratického pojetí socialistického vývoje, který by odpovídal demokratickým tradicím a národním potřebám a zvláštnostem, v Sovětském svazu probíhal proces zcela opačný. Odstavením N. S. Chruščova a nástupem L. I. Brežněva ve vedení KSSS v roce 1964 byl současně zahájen návrat k stalinismu. Postupně byly odbourávány Chruščovovy reformy, bylo restaurováno stalinické pojetí socialismu a jeho metody ovládnutí společnosti. Sovětský systém socialismu byl Brežněvovým vedením považován a prezentován jako jedině možný a správný. Jakékoliv vybočení z tohoto Brežněvova pojetí, přes formální uznávání národních zvláštností a specifik, bylo vykládáno jako ohrožení samotné podstaty socialismu a návrat k buržoazní demokracii. Současně s upevňováním neostalinského režimu Brežněvovým vedením vzrůstal i vliv a mocenské postavení sovětské armády a její vedoucí maršálské skupiny. Ulbricht, Gomulka i Živkov se s tímto pojetím socialismu v zásadě ztotožňovali, neboť proces v Československu znamenal nebezpečný příklad pro jejich národy a ohrožení jejich vlastních mocenských pozic.
2. Z hlediska mocenskopolitických zájmů a plánů Moskvy mělo Československo jako geopolitický prostor ve střední Evropě

neobyčejně velký význam. Jako průmyslově nejvyspělejší země socialistického společenství s rozvinutou zbrojní výrobou a s druhou (po sovětské armádě) relativně nejsilnější, nejlépe vyzbrojenou, vycvičenou a nejspolehlivější armádu Varšavské smlouvy, hrálo v mocenskopolitických a vojenskostrategických úvahách Moskvy a jejích maršálů důležitou roli. Pohled na dobovou mapu nám ukáže, že Československo leželo na rozhraní dvou největších vojenskopolitických uskupení, NATO a Varšavské smlouvy, a současně napříč hlavní osy možných válečných operací, přičemž „krylo“ západní Německo, resp. zajišťovalo bezpečnost jižního boku NDR. Ve vojensko-strategických úvahách a záměrech vedení obou těchto uskupení představovala střední Evropa hlavní evropské válčičtější. Proto také byly na obou stranách soustředěny mohutné vojenské síly.

Československo spolu s NDR a Polskem tvořilo současně jakýsi kryt sovětského „železného trojúhelníku“, který představovaly baltské republiky a severozápadní Rusko. Navíc oddělovalo „sever“ od „jihů“. Ať už se vojenskostrategické úvahy a plány na způsob zahájení a vedení možné války jakkoli měnily (po období zvýšeného napětí či s překvapením, za použití zbraní hromadného ničení nebo zbraní konvenčních, v útočné či obranné činnosti atd.), a to v závislosti na vývoji mezinárodní a vojenskopolitické situace, jedno zůstávalo konstantní: čs. armádě bylo přisouzeno, aby v případné válce – ať již útočné či obranné činnosti – spolu s jednotkami sovětské armády, které byly umístěny v NDR, bojovala jako prvosledová armáda po několik dnů (cca 70 hod.) a připravila tak podmínky pro nasazení druhého sledu vojsk Varšavské smlouvy k dosažení stanovených cílů. Z toho důvodu kladla Moskva neúměrně vysoké požadavky nejen na početní stavy, výzbroj a výcvik

čs. armády, ale také na čs. zbrojní výrobu, kterou náš průmysl ovšem nebyl s to zajistit.

V prosinci 1965 proto došlo k podepsání tajné čs.-sovětské smlouvy o vybudování tří skladů pro uložení speciálních jaderných hlavíc na území Československa do konce roku 1967, a to se vším zařízením a ubytovacími prostory pro sovětský personál (cca 500 mužů), který měl sklady obhospodařovat. Do té doby totiž byly hlavice pro čs. raketové jednotky ukládány mimo území ČSSR a v případě potřeby k nám měly být dopraveny podle zvláštního plánu, což by však v případě nenadálého napadení znamenalo přílišné zdržení (cca 18–22 hod.). Čs. armáda by musela zahájit bojovou činnost bez hlavní palebné síly, jen s využitím výsledků nasazení strategických jaderných zbraní sovětské armády, zatímco vojska NATO disponovala jadernými zbraněmi již na stupni pluku. K tomu je nutno dodat, že v té době měly armády NATO v počtu jaderných hlavíc jednoznačnou převahu.

Řada signálů naznačuje, že právě v předvečer Pražského jara, v roce 1967, význam československého prostoru v mocenskopolitických a vojenskostrategických úvahách ještě více vzrostl. Varovným signálem pro sovětské vedení a armádní velení byl jistě i výsledek červnové tzv. šestidenní války na Blízkém východě, neboť bleskové vítězství Izraele nad Egyptem bylo současně nejen porážkou zbraní Varšavské smlouvy, jimiž byla egyptská armáda vyzbrojena, ale i operačního umění desítek sovětských i československých vojenských poradců této armády. Neméně důležitou a podle sovětských historiků mnohem významnější událostí roku 1967 byla skutečnost, že v téže době se vlivné maršálské skupině podařilo prosadit do funkce ministra obrany (po smrti maršála Malinovského) dosavadního velitele Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršála A.A. Grečka. O vlivu této skupiny na vedení SSSR svěd-

čí skutečnost, že se tak stalo proti vůli a proti návrhu Brežněvova politbyra, které do této funkce prosazovalo civilistu D. M. Ustinova, představitele sovětského obranného průmyslu. Do této skupiny patřil také maršál I. I. Jakubovskij, který vzápětí vystřídal maršála Grečka v jeho dosavadní funkci.

Jestliže za vlády N. S. Chruščova sovětská vojenská doktrína vycházela z předpokladu, že eventuálnímu vypuknutí válečného konfliktu bude předcházet období zvýšeného napětí, pak nástup Brežněva v roce 1964 a spolu s ním i vzestup moci a vlivu sovětských maršálů, reprezentantů pozemní armády, prosazujících zkušenosti z druhé světové války, přináší základní změnu vojenské doktríny. Podle názorů těchto maršálů jakési blíže neurčené rozbory prý dokazovaly, že imperialisté připravují nenadálý jaderný útok. Protože v Československu, na rozdíl od NDR a Polska, sovětská vojska umístěna nebyla, ačkoliv se o to Moskva několikrát pokoušela, situace u nás byla sledována nejen v Moskvě, ale i v Berlíně a ve Varšavě se zvýšenou pozorností. „Ztráta“ Československa by totiž mj. znamenala přerušení přímého spojení mezi jednotlivými složkami Varšavské smlouvy.

Jak nebývale vzrostly v mocenskopolitických úvahách a v rozhodování moskevského vedení váha a význam vojenského prvku, tak také stoupal i jeho zájem na trvalém umístění sovětských vojsk v Československu, neboť tím by byl současně vyřešen i problém uskladnění jaderných hlavic a jejich bezprostředního nasazení při vzniku válečného konfliktu. Navíc různé výroky Brežněva, Kosygina a dalších naznačují, že umístění sovětských vojsk v Československu pro ně představovalo vytvoření příznivějších podmínek pro odzbrojovací jednání s vedením USA.

Zbývá snad jen dodat, že Československu a jeho armádě bylo v mocenskopolitických a vojenskostrategických úvahách a plánech

přisouzeno fakticky se obětovat ve jménu obrany socialismu, ve skutečnosti ale v zájmu imperiálních ambicí Moskvy. Proto se také řada čs. vojenských i politických činitelů a pracovníků vojenskovědecké fronty, zvláště pak VPA, snažila vypracovat a prosadit čs. vojenskou doktrínu, která by toto nebezpečí totálního zničení odstranila nebo alespoň silně omezila. A to byl pro Moskvu a velení její armády další důvod k tvrdé kritice polednového vývoje v Československu.

První koordinovanou akcí proti čs. reformnímu procesu a jeho vedení, při níž bylo použito masivního ideologického, mocensko-politickému nátlaku, včetně poněkud zastřené hrozby vojenského zásahu, byla schůzka představitelů varšavské pětky s československou delegací v Drážďanech 23. 3. 1968.

Zástupce Československa – A. Dubčeka, O. Černíka, J. Lenárta, D. Koldera a V. Biláka – kteří přijeli do Drážďan s představou, že se zde bude hovořit o ekonomických otázkách, čekalo již při příchodu do jednacích místností první překvapení v podobě početné generality sovětské a německé armády. Vzápětí byli nuceni vyslechnout z úst Ulbrichta, Gomulky, Brežněva a Kosygina i poněkud umírněnějšího Kádára zdrcující kritiku na adresu reformního procesu. Podle nich reformní proces – svoboda projevu, kritika chyb a nedostatků režimu A. Novotného, odsouzení hrůzných skutečností padesátých let a volání po jejich nápravě, kritika mocenského pojetí vedoucí úlohy KSČ, volání po demokratizaci života čs. společnosti, výměna neschopných funkcionářů, zvláště pak rezignace A. Novotného na funkci prezidenta, příprava Akčního programu atd. – znamenal nástup pravicových antisocialistických a antisovětských sil, směřujících čs. vývoj ke kontrarevoluci a ke ztrátě vedoucí role KSČ v řízení společnosti. V jejich vystoupeních zaznívala proto nejen obava z možného vytržení Československa z rámce varšavského spo-

jenectví, ale vedle varování a nabídky pomoci k zastavení údajného kontrarevolučního procesu také nezastřené hrozby. „Bud bude v Praze pořádek, nebo musíme udělat rozhodná opatření!“ řekl mj. Ulbricht ve svém vystoupení. „Vážně vás varujeme, udělejte si pořádek“, řekl v závěru. Když se Černík příležitostně na oné místnosti, „kam i císař pán musel pěšky“ – zeptal Brežněva, co znamená přítomnost generality při jednání, dostalo se mu odpovědi, že „přítomnost těchto velitelů může znamenat i to, že když budete potřebovat pomoc v řešení vašich záležitostí, může být okamžitě poskytnuta“.

Jakkoliv však byli čs. účastníci obsahem a průběhem tohoto jednání zaskočení, dokázali – zvláště A. Dubček v improvizovaném vystoupení – kritikům zásadně oponovat a reformní proces obhajovat. A tak nakonec místo připravené rezoluce o politické situaci v Československu v duchu přednesené kritiky – po příslibu čs. delegace přijmout opatření na zamezení nepřátelské činnosti – bylo na závěr jednání přijato nic neříkající frázovité komuniké.

Obsah schůzky v Drážďanech byl před čs. veřejností utajen z obavy před vzrůstem antisovětských nálad, které by mohly zavdat další důvody ke kritice reformního procesu. S obsahem schůzky však nebyli seznámeni, z obavy před aktivizací konzervativců, ani členové předsednictva úv KSČ.

Po návratu z Drážďan pokračovalo Dubčekovo vedení bez jakéhokoliv zaváhání v nastoupeném reformním kurzu. Příprava dubnového pléna úv KSČ a jeho vlastní průběh (28. 3., 1.–5. 4. 1968), tj. řada kádrových změn v nejvyšších stranických a státních funkcích včetně volby L. Svobody do funkce prezidenta místo odstoupivšího A. Novotného, přijetí „Rezoluce k současné politické situaci“ a především schválení Akčního programu, kterému předcházela rozsáhlá diskuse, jako programu demokratických reforem spolu s řadou dalších rozhodnutí a opatření, to všechno vytvořilo předpoklady

pro zrychlení reformního procesu. Akční program jako základní dokument Pražského jara vychází především z důkladné kritické analýzy minulého období, z poznání příčin hluboké společenské krize, jejímž hlavním zdrojem bylo dogmatické, mocenskobyrokratické uplatňování stalinského pojetí socialismu a jeho metod řízení v podmínkách vyspělého Československa, a z poznání nutnosti jejich překonání jako otevřeného programu, je prosazení socialistické demokracie v řízení všech stránek života čs. společnosti a zajištění všech demokratických práv pro každého jednotlivého občana: svobody projevu, shromažďování, spolčování, pobytu a pohybu atd. Formálně si v tomto programu KSČ ponechává i nadále vedoucí roli ve společnosti, avšak její pojetí doznalo zásadní změny: „...neuskutečňuje svou vedoucí úlohu tím, že vládne nad společností, ale tím, že nejoddaněji slouží jejímu svobodnému socialistickému rozvoji... Cílem strany není stát se univerzálním „správcem“ společnosti... Nahrazování a zaměňování státních orgánů hospodářského řízení a společenských organizací stranickými orgány je nadále nutno zcela odstranit... Monopolizovat socialistickou státní moc nemůže ani jediná strana, ani koalice politických stran, musí k ní mít přístup všechny politické organizace lidu.“

A skutečně. Vláda vedená novým předsedou O. Černíkem se začala učit opravdu vládnout. Národní shromáždění, v čele s novým předsedou J. Smrkovským, začalo plnit svou původní funkci zákonodárného sboru a Ústřední výbor Národní fronty, do jehož vedení byl zvolen F. Kriegel, začal připravovat dokumenty k aktivitě všech jeho organizací a orgánů. A vedle Ústřední rehabilitační komise úv KSČ (tzv. Pillerovy) vznikala i řada rezortních komisí k napravě křivd padesátých let. Atd., atd.

Pro radikální křídlo reformistů, kteří ignorovali mezinárodně-politické mantinely reformního procesu – ať již v důsledku ne-

znalosti či arogantní přezíravosti – byl Akční program málo „revoluční“. Představitelé varšavské pětky v něm však viděli smrtelné nebezpečí pro socialismus v Československu, neboť pochopili, že tento program je popřením „jedině správného“ sovětského stalinského modelu, že se může stát přitažlivým příkladem pro národy jejich zemí a tudíž nebezpečím pro vlastní mocenské pozice. V neposlední řadě v nich vyvolával obavu, že jeho realizace by vedla k odchodu „buržoazního“ Československa z varšavského společenství, a tím by byla narušena dosavadní mocenskopolitická a vojenskostrategická rovnováha v Evropě.

Od kritiky a hrozeb k přípravě vojenské intervence, cvičení „Šumava“

„Myslím, že jedním z nejdůležitějších prvořadých úkolů, vyplývajících z událostí v Československu, je provedení manévrů na jeho území.“

—

W. GOMULKA NA SCHŮZCE VARŠAVSKÉ PĚTKY V MOSKVĚ 8. 5. 1968

Vývoj situace v Československu, útěk gen. Šejny a opodstatněná obava z možného vyjádření utajovaných skutečností ohrožujících bezpečnost Varšavského paktu, sebevražda náměstka ministra národní obrany gen. Janka, celkově rozkolísaná situace v čs. armádě, náhlá výměna základního velitelského kádru čs. armády (bez konzultace s Moskvou!), stejně jako rozsáhlá výměna kádrů na nejvyšších stranických a státních postech, ale hlavně přijetí Akčního programu, vyvolaly v Moskvě prudkou reakci.

Akční program byl přijat plénem ÚV KSČ na samém počátku dubna, a již 7. dubna odesílá sovětský velvyslanec Červoněnko do Moskvy L. Brežněvovi alarmující tajnou zprávu o průběhu a výsledcích dubnového pléna. Mezitím už velký tým překladatelů v Moskvě překládá Akční program pro potřeby Brežněvova vedení. A 8. dubna – jak již víme – maršál Grečko vydává direktivu pro přípravu eventuální vojenské intervence. Ve dnech 9.–10. 4. se konalo zasedání ÚV KSSS, jehož hlavním obsahem byla situace v Československu. Ze stenografického záznamu Brežněvova projevu na plénu ÚV KSSS 17. 7., v němž mj. rekapituloval reakci sovětského vedení na situaci v Československu od ledna do varšavské schůzky 15. 7., je zřejmé, že politbyro ÚV KSSS přijalo po tomto dubnovém plénu řadu opatření, aby zabránilo „ohrožení socialistických vymožeností v Československu a jeho odtržení od socialistického společenství“.

Druhý den po skončení tohoto zasedání (11. 4.) poslal L. Brežněv A. Dubčekovi osobní dopis, v němž se stylizoval do role starostli-

vého otce, a vyjádřil vážné znepokojení nad vývojem v Československu: „Chci Ti otevřeně říci, že jak v mém vystoupení, tak i ve vystoupení dalších soudruhů byla věnována pozornost a bratrské znepokojení nad vývojem situace v Československu... Řeknu otevřeně, že mě znepokojuje situace v KSČ. Jestliže se každý den setkáš s dokumenty a fakty hrozná války, kterou proti nám vede třídní nepřítel v ohromných rozměrech prostřednictvím rozvědky, propagandy, diplomacie i jinak, neodbytně se vnucuje na mysl, že my komunisté musíme být bdělí a jednotní...“ V závěru dopisu pak vyzývá, aby vedení KSČ projevilo jednotu „v boji s revizionistickými, protisocialistickými živly, kterým je třeba uzavřít cestu k ovlivňování vývoje událostí“. O několik dnů později, 16. 4., si Brežněv v telefonickém rozhovoru s Dubčekem zřejmě ověřoval ohlas svého dopisu a připomínal vyslovené požadavky.

Podle pařížského *Le Monde* z počátku května měl na tomto zasedání pronést náčelník NPS Sovětské armády gen. Jepišev úvahu, že pokud se „skupina věrných československých komunistů obrátí na Sovětský svaz a ostatní socialistické země se žádostí o pomoc při záchraně socialismu v Československu, Sovětská armáda je v takovém případě připravena splnit svoji internacionální povinnost“.

V první polovině dubna 1968 se v hlášeníh čs. diplomatů začaly objevovat již zaručené zprávy ze země varšavské pětky o úvahách na možnost ozbrojeného zásahu v Československu.

V denním tisku země varšavské pětky, zvláště v NDR, Polsku a Bulharsku se stále častěji objevovaly různé kritické články a varování na adresu reformního procesu v Československu, stejně jako v diplomatických zprávách z Moskvy. Sovětský velvyslanec v Polsku A. B. Aristov ve svém hlášení ze dne 17. 4. 1968 o rozhovoru s Gomulkou uvedl, že podle Gomulky „začal již proces přeměny socialistického Československa v buržoazní republiku“ a že tato situace

„vyžaduje náš okamžitý zásah, neboť nelze zůstat prostoduchým pozorovatelem, když se v Československu začínají uskutečňovat kontrarevoluční plány“.

Válečná mašinérie varšavské pětky, dirigovaná Moskvou, se opravdu dala do pohybu, aby byla kdykoliv připravena poskytnout „bratrskou pomoc“ Československu, „ohroženému kontrarevolucí“.

Součástí těchto příprav bylo i „turné“ velitele Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršála I.I. Jakubovského po NDR, Polsku a Bulharsku. Když přijel 19. 4. do Polska, W. Gomulka skutečně nezůstal jen prostoduchým pozorovatelem. V jednání, kterého se kromě něho a Jakubovského zúčastnil i předseda vlády PRLR J. Cyrankiewicz, dále ministr obrany W. Jaruzelski a náčelník štábu divizní gen. B. Hocha, Gomulka vyslovil souhlas s účastí polských štábů a jednotek na velitelsko-štábním cvičení na území Československa. Byl to faktický souhlas se zapojením polské armády do systému příprav na plánovanou ozbrojenou intervenci v Československu.

Do Československa přijel I.I. Jakubovskij 24. 4. 1968. Oficiálním důvodem návštěvy bylo seznámení s novým čs. státním vedením. V průběhu 24. – 25. 4. však vedl závažná jednání jak s ministrem národní obrany gen. M. Dzúrem, tak i s představiteli čs. vedení: prezidentem L. Svobodou, předsedou vlády O. Černíkem, předsedou Národního shromáždění J. Smrkovským a prvním tajemníkem úv KSČ A. Dubčekem. Přijel však „také“ s návrhem (či spíše s požadavkem), aby hlavní velitelství Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy (fakticky sovětské velení) mohlo přímo disponovat dvěma československými divizemi. Gen. Dzúr a čs. představitelé shodně tento návrh – který byl v rozporu s protokoly i vlastní Varšavskou smlouvou – odmítli. Prosadili, že i nadále platí zásada, že „ozbrojené síly členských států, vyčleněné do Spojených ozbrojených sil, zůstáva-

jí v přímém podřízení národních velení, která mají za úroveň jejich pohotovosti plnou odpovědnost“, a že „hlavní velitel musí vycházet ve své činnosti nejen z rozhodnutí Politického poradního výboru vs, ale v každém případě i ze souhlasu vlád nebo ministrů obrany příslušné členské země“.

Čs. představitelé vyslovili nesouhlas i s návrhem na účast čs. vojenských představitelů ve vysokých funkcích Spojeného velení zřejmě jako pro čs. armádu nerealistických a snad i jako kompenzaci za odmítnutí prvního návrhu. Gen. Dzúr odmítl i třetí návrh Jakubovského, totiž aby se frontové operační cvičení, plánované původně na září 1968, konalo – a to v širším rozsahu – již v květnu. Ve zprávě předsednictvu úv KSČ naopak navrhoval, aby se toto cvičení vzhledem k vnitropolitické situaci, situaci v armádě a kádrovým změnám ve velení v roce 1968 nekonalo a odložilo se na rok 1969. Usnesením předsednictva úv KSČ ze dne 30. 4. bylo však Dzúrovi uloženo „urychlit kádrovou a ostatní přípravu pro provedení frontového cvičení“. Termín jeho konání zatím ale stanoven nebyl.

V době návštěvy Jakubovského probíhala 25. schůze Národního shromáždění, která mj. jednala o programovém prohlášení vlády, předneseném O. Černíkem. Krátce poté se u O. Černíka ohlásil velvyslanec Červoněnko s tím, že byl požádán sovětskou vládou o objasnění koncepce čs. vládní politiky, protože vedení KSSS se domnívá, že se odchyľuje od deklarovaných zásad. Černíkovo vysvětlení, že se čs. vláda samozřejmě hlásí ke všem závazkům plynoucím z Varšavské smlouvy a ze všech smluv se zeměmi východní Evropy, že však přitom vychází z československých podmínek, Červoněnka zřejmě neuspokojilo. Namítal, že je to sice všechno hezky řečeno, ale že on vidí v programovém prohlášení odklon od společné politiky socialistických států a snahu postupně dělat samostatnou československou politiku bez ohledu na zájmy spojenců“. Ani dal-

ší Černíkovo vysvětlení, že každá vláda dělá samostatnou politiku a pouze věci společné projednává se spojenci a že vnitřní politika je výsostným právem každé země, Červoněnka ani moskevské vedení zřejmě neuspokojilo. Krátce po tomto rozhovoru se totiž Černíkovi ohlásil telefonicky A. Kosygin a v krátkém rozhovoru vyslovil požadavek razantnějšího vystupování na obhajobu společných zájmů. Na Černíkovu repliku, že to snad bylo dostatečně zdůrazněno ve vládním prohlášení, Kosygin řekl, že „sovětská strana není spokojena s vládním prohlášením, že vládní prohlášení je pokračováním našeho kurzu z ledna a že oni se domnívají, že vládní prohlášení mělo navázat na hodnoty, ve kterých jsme po léta žili“.

Ve dnech, v nichž probíhala tato jednání, bylo z Moskvy doručeno čs. představitelům pozvání na oficiální návštěvu 4.–5. 5. Brežněv přitom vyslovil přání, aby v sestavě čs. delegace byl také D. Kolder. V pozdních odpoledních hodinách 4. 5. byla čs. delegace v sestavě Dubček, Černík, Smrkovský a Bilák uvítána vedoucí moskevskou trojkou – Brežněvem, Kosyginem a Podgorným za účasti dalších členů politbyra.

Vlastní jednání bylo zahájeno až příštího dne, 5. 5. Za sovětskou stranu se jednání zúčastnili Brežněv, Podgornyj, Kosygin, Katušev a Rusakov. Od první chvíle bylo zřejmé, že se čs. delegace ocitla v podstatě ve stejné pozici jako v Drážďanech. Brežněv již v úvodním, zahajovacím projevu vyslovil znepokojení nad vývojem situace v Československu a požádal o vysvětlení, jak hodnotí tuto situaci čs. vedení, jak hodlá postupovat při jejím řešení a jakou pomoc by při tom mohla poskytnout ksss.

Hlavní, několikahodinový výklad o tom, jak se stranické a státní vedení Československa snaží realizovat myšlenky Akčního programu, jaký je průběh reformního procesu s jeho klady i zápory, jaká je situace v národním hospodářství a o jiných otázkách, přednesl

A. Dubček. Jeho řeč doplnil J. Smrkovský charakteristikou situace před lednem a po něm. Zdůvodnil nutnost rehabilitací, zabýval se ekonomickou situací, problémem federativního uspořádání republiky a nutností přijmout řadu právních norem pro život čs. společnosti. O. Černík se pak zabýval mezinárodními vztahy, podrobněji vyložil ekonomickou situaci Československa a zdůvodnil žádost čs. vedení o půjčku na rozvoj čs. spotřebního průmyslu, s níž se obrátilo na sovětské vedení.

Vystoupení Dubčka, Smrkovského a Černíka se nesla v duchu obhajoby reformního procesu, i když řečníci přiznávali, že reformní proces je provázen řadou negativních jevů a vzrůstajícími projevy antisocialismu. Shodně však uváděli a dokazovali, že čs. stranické a státní vedení má podporu většiny lidu, situaci je schopno zvládnout a odmítá použití administrativně-mocenských prostředků. Jedině vystoupení V. Biřáka, který mluvil o vnitropolitické situaci, z tohoto pojetí značně vybočilo. Jeho kritika reformního procesu a hodnocení vlivu antisocialistických tendencí na tento proces – řečeno sportovní hantýrkou – doslova „nahrály na smeč“ Brežněvovi, připravenému k tvrdé kritice čs. vedení.

L. I. Brežněv se v první části svého rozsáhlého vystoupení zabýval nejdříve situací uvnitř KSSS, mezinárodněpolitickou situací, a neopomenul se pochlubit úspěchy sovětského národního hospodářství. Když mluvil o posledním, dubnovém (XXIII.) zasedání ÚV KSSS, přesvědčoval, že při hodnocení situace v ČSSR bylo vedení KSSS velice zdrženlivé a informovalo plénum pouze v tom smyslu, že „zdravých procesů v ČSSR zneužívají různé živly, které se snaží snižovat úlohu strany, avšak vyjádřilo přesvědčení, že KSČ je dosti silná, aby se s danou situací vypořádala“. Ovšem vzápětí, co se zaštitil prohlášením, že vychází z bratrských citů k československému lidu a ke KSČ, zahrnul v druhé části svého projevu hlavy čs. představitelů pří-

valem tvrdé kritiky. Tvrdil, že u nás „... dochází k organizovanému, plánovitému postupu proti straně, která je činěna odpovědnou za všechny nedostatky. V prostředcích masové komunikace jsou prozrazovány a zasazovány údery jak straně, tak vztahům k socialistickým zemím. Různé akce, včetně postupů jiných stran, zakládání různých klubů atd. směřují k narušení pozic strany a jejího vedení...“ V dalším výkladu dospěl k závěru, že v Československu „nastala etapa boje o moc“ a že „v boji je třeba se chovat jako v boji“ a neopomenul připomenout zkušenosti z průběhu maďarských událostí v roce 1956. Mnohá vystoupení se prý dotýkají státních zájmů Sovětského svazu a ostatních socialistických zemí.

Po Brežněvovi pokračovali v kritice Kosygin i Podgornyj: „... Jestliže Československo zakolísá a dojde k restauraci kapitalismu, přijdou na řadu i další socialistické země... Proti straně vystupují všichni a strana nevystupuje proti nikomu... KSČ ztrácí autoritu a ne že ji získává... Jsou demoralizovány orgány bezpečnosti...“

Členové čs. delegace se snažili na kritické výtky reagovat. Avšak pod soustředěnou palbou sovětských představitelů, kteří měli na stole stohy materiálů o situaci v Československu, jimiž dokumentovali každou konkrétní výtku, čs. delegace přiznala, že „i oni hodnotí situaci jako vážnou“. Že „...vážnost situace vyžaduje i odpovídající opatření, zejména směrem k tisku a masovým sdělovacím prostředkům, k posílení organizační práce strany od úv až po základní organizace..., zaujetí jasných stanovisek k nejožehavějším politickým otázkám, bezodkladná opatření k upevnění armády, bezpečnosti a Lidových milicí...“

Když odlétala čs. delegace domů, vezla s sebou jen mlhavý příslib prostudování žádosti o půjčku. Na druhé straně sovětské vedení získalo souhlas s dřívějším konáním vojenského cvičení v Československu podle požadavků Jakubovského, i když přesný termín jeho

konání zatím nebyl určen. A ještě jedna skutečnost stojí za zaznamenání. Můžeme-li věřit vzpomínkám V. Biřáka, pak měl se Suslov v průběhu jednání separátní rozhovor, v němž Suslov rozvíjel úvahy o tom, zda by bylo možné na ochranu západních hranic v Československu nasadit některé sovětské jednotky a část čs. jednotek použít v čs. národním hospodářství...

Sotva za československou delegací zapadly dveře jednací místnosti Kremlu, Brežněv, jeho politbyro a maršálové pokračovali ve sprádaní mocenskopolitické sítě, do níž chtěli reformní proces v Československu uvěznit.

Na zasedání Vojenské rady 6. 5. 1968 byly – jak téhož dne informoval L. Brežněv své politbyro – „prodiskutovány otázky a posouzena praktická opatření k dané situaci. Prvním naším krokem bylo... poslat 20–25 našich maršálů a generálů v čele s maršálem Koněvem a Moskalenkem na oslavy vítězství... (tj. do Československa), posoudili jsme rovněž celou řadu jiných opatření ...“

Jaká opatření měl Brežněv na mysli, se čtenář hned doví. Předtím ale zaznamenejme, že na tomto zasedání podal nejdříve informaci o průběhu jednání s československou delegací. Obvinil A. Dubčeka mj. z toho, že ve skutečnosti zbavil KSČ vedení, a dosavadní své rozpaky nad Akčním programem ukončil Brežněv jeho kategorickým odsouzením. Neboť podle něj je to program, který otevírá možnost obnovit v Československu kapitalismus. A jediný, kdo z členů čs. delegace v hodnocení obstál, byl V. Biřák, který se fakticky ztotožnil se sovětskou kritikou situace v Československu.

Po následující diskusi k Brežněvovým závěrům k československo-sovětskému jednání přišla na řadu i ohlášená opatření:

- Návrh Brežněva provést na území Československa vojenské cvičení jako formu nátlaku na Dubčekovo reformní vedení a sou-

časně jako formu „pomoci k aktivizaci tzv. „zdravého jádra“ ve vedení KSČ (tj. Kolder, Biřak, Indra, řvestka, Kapek a další).

Podle pozdější protokolární výpovědi V. Biřaka z dubna 1990, tenkrát před odjezdem řs. delegace z Moskvy, 5. 5. 1968, ji navřtí- vila skupina sověřských ředstavitelů – Brežněv, Kosygin, Podgor- nyj a Suslov. Přiřli s návrhem, aby řSSR dala souhlas s umístěním jedné sověřské divize na území řeskoslovenska k ochraně západ- ních hranic, neboť oni, tj. řSSR, nemohou riskovat a řeskoslovensku nedovolí vystoupit z Varřavského paktu a ze socialistického tábo- ra ani za cenu třetí světové války. Současně navřhovali, že řesko- slovensko může svou divizi, která bude nahrazena sověřskou, po- užít k výstavbě Prahy. Tento návrh byl řs. delegací vyslechnut, ale souhlas dán nebyl. Vraťme se však k jednání sověřského politby- ra 6. května 1968.

- I tento Brežněvův návrh na vojenské cvičení v řeskoslovensku byl schválen. A protože na tomto cvičení počítali i s účastí vojsk varřavské pětky, ještě téhož dne, 6. 5., moskevské vedení svolalo telefonicky na 8. 5. do Moskvy tajnou schůzku ředstavitelů varřavské pětky: řSSR, NDR, PLR, MLR a BLR.
- Týž den, snad ve stejné chvíli, kdy řlenové řs. delegace diskutova- li na palubě letadla s V. Biřakem o jeho nekolegiálním a odstředí- vém vystoupení při moskevřských rozhovorech, letěla z Moskvy do Varřavy sověřskému velvyslanci Aristovovi depeře s příka- zem, aby navřtívil Gomulku a sdělil mu následující rozhodnu- tí: „V důsledku vzniklé situace úv řSSR a sověřská vláda považu- jí za nezbytné uskutečnit cvičení jedné sověřské motostřelecké divize na území Polska, poblíž polsko-řeskoslovenských hranic v prostoru Csieszyn-Bialsko-Biala-Pszczyna (60 km jižně od Kato-

vic). Přesun divize uskutečnit v průběhu 7.–8. 5. tak, aby hlavní síly divize dorazily do uvedeného prostoru v ranních hodinách 8. května.“

Odpověď na otázku, jakou situaci mělo moskevské vedení na mysli a proč měla být cvičící divize na místě svého určení poblíž čs. hranic právě 8. 5., tj. ve dnech oslav zakončení druhé světové války, a jaký byl cíl tajné schůzky této pětky, se pokusíme nalézt na následujících stránkách.

Předtím však ještě zaznamenejme dvě skutečnosti. Informace o čs.-sovětském jednání se stala – kromě jiných otázek – předmětem jednání na předsednictvu úv KSČ 7. a 8. května. Vyvolala nejen značný ohlas, ale i výraznou diferenciaci ve vedení KSČ. Dosti zřetelně se přitom vyhranila konzervativní skupina Biřák, Kalder, Švestka, Indra a další. Druhou skutečností bylo, že podobně jako vedoucí představitelé Československa byl podroben tvrdé kritice i čs. ministr zahraničních věcí Jiří Hájek a celá koncepce čs. zahraniční politiky. Stalo se tak v průběhu oficiální návštěvy J. Hájka v Moskvě ve dnech 6.–7. 5. 1968. Gromyko ani Kosygin neakceptovali výklad J. Hájka, který dokazoval, že nová aktivní zahraniční politika Československa důsledně respektuje všechny spojenecké smlouvy, dohody a přijaté závazky v rámci Varšavského společenství.

Schůzka varšavské pětky v Moskvě byla zahájena 8. 5. 1968 v 15 hodin ve složení: Brežněv, Kosygin, Podgornyj, Gomulka, Ulbricht, Axen, Kádár, Erdélyi, Živkov. Každá delegace měla svého tlumočníka. Podle dřívější dohody, na niž se Brežněv při zahájení schůzky odvolával, bylo cílem schůzky projednání situace v Československu.

Účastníci jednání nejdříve vyslechli podrobnou informaci L. I. Brežněva o průběhu a výsledcích čs.-sovětského jednání a pak

měli společně posoudit situaci a vypracovat či spíše schválit jakousi strategii společného postupu proti „nebezpečí kontrarevoluce“ v Československu. Ze záznamu Brežněvova výkladu je zřejmé – a on to také výslovně uvedl – že kritika čs. vedení a situace v Československu ze strany Moskvy byla tentokrát mnohem tvrdší a kategoričtější než v Drážďanech. Brežněv ocenil jako nejkonstruktivnější vystoupení V. Bilaka, v němž přiznal, že na KSČ „jsou podnikány útoky chytře a organizovaně, že existuje centrum..., které celou akci vede. My se ale nestavíme na odpor, nemáme ve svých rukou tisk, rozhlas, televizi. V současné době naši stranu napadají kluby, bývalá sociální demokracie a bývalá národněsocialistická strana. Útočí se na mimořádný sjezd, chtějí nás svrhnout. Ale slovenská komunistická strana se drží pevněji. I u nás máme demagogy, ale držíme je na uzdě. Slovenská komunistická strana nevystupuje s požadavky na svolání mimořádného sjezdu, a pokud bude opravdu takové rozhodnutí přijato, naše strana se sjezdu nezúčastní, ani kdyby to způsobilo rozkol.“

Ze záznamu obsáhlé pětihodinové diskuse, čítajícího několik desítek stran, který vyhotovili polští a maďarští účastníci jednání, je zřejmé, že představitelé varšavské pětky s výjimkou Kádára neshledali v čs. obrodném procesu ani zrníčko pozitivního vývoje a shodně kvalifikovali situaci v Československu jako kontrarevoluční.

Spontánní oslavy 1. máje, zvláště prvomájový průvod a vskutku neformální projevy sympatií a více či méně kritické poznámky a projevy účastníků průvodu na adresu nikým nehlídaného stranického a státního vedení, přihlížejícího z tribuny v ulici Na Příkopech a bezprostředně reagujícího na hlasy z průvodu, to byl pro účastníky této porady jakýsi kulminační bod, resp. ukazatel zvratu ve vývoji čs. situace směrem ke kontrarevoluci!!! Drtivé kritice podrobili čs. hromadné sdělovací prostředky a „neschopnost“

čs. reformního vedení vzít jejich řízení pevně do svých rukou. Výměna neschopných funkcionářů stranických, státních i společenských organizací byla pro ně likvidací zasloužilých a straně věrných (tj. probrežněvovských) kádrů. Podle nich se pod záminkou svolání mimořádného sjezdu mělo připravit svržení celého dosavadního stranického vedení. Sebevraždy jednotlivců, kteří neunesli tíhu své viny za podíl na zločinech padesátých let, interpretovali jako vraždy poctivých komunistů. Výměnu vedoucích kádrů v armádě a bezpečnosti, resp. nové pojetí práce bezpečnosti, podle něhož se mj. neměla zabývat hledáním vnitřních nepřátel, hodnotili jako dezorganizaci, ztrátu akceschopnosti či bojeschopnosti, jako rozklad. Podle nich přes otevřené čs. hranice k nám proudily tisíce agentů ze Západu s rozvratnou literaturou a zbraněmi a připravovaly kontrarevoluční zvrát...

Příliš dlouho trval úplný výčet smrtelných hříchů obrodného procesu a jeho vedení proti představám vůdců varšavské pětky o demokracii, svobodě, socialismu, suverenitě a vedoucí úloze strany a samozřejmě proti jejich mocenskopolitickým zájmům. Zvlášť závažné je jejich stanovisko k Akčnímu programu. Při čs.-sovětském jednání se tento program nestal předmětem kritiky, alespoň ne přímé, nyní však byl podroben šíravé kritice: od jeho zesměšňování a bagatelizování Ulbrichem až po hodnocení Gomulkou a Brežněvem jako „hlavního dokumentu, proti němuž je třeba bojovat – nejen v Československu, ale i v ostatních zemích“, neboť „předpokládá zřízení buržoazní republiky“.

V průběhu další diskuse byla nutnost boje proti Akčnímu programu odsunuta Brežněvem na pozdější dobu, do jakési druhé etapy.

Snad nejvíce času a pozornosti věnovali účastníci porady úvahám o tom, s kým mohou ve svých plánech boje proti „kontrarevoluci“ počítat. Dosti podrobně hodnotili jednotlivé členy reform-

ního vedení, kritickému „rozboru“ podrobili čs. inteligenci a celou kulturní frontu a její zdánlivou prozápadní orientaci. Různé úvahy pronášeli o čs. dělnické třídě. Její povahu dokládá Gomulkovo vysvětlení, podle něhož čs. dělnická třída na rozdíl od Polska „nemá dlouhou tradici“.

Ze záznamu celého jednání je možné vyvodit závěr, že představitelé varšavské pětky věnovali vývoji událostí v Československu velice důkladnou a všestrannou pozornost. O její povaze a úrovni svědčí i Ulbrichtova poznámka, která padla při diskusi o prvomájovém průvodu, že oni mají filmové záběry, jak Dubček zdraví část průvodu pochodující pod americkou vlajkou. O dokonalé informační síti moskevského vedení svědčí skutečnost, že v průběhu diskuse mohl L. Brežněv informovat účastníky jednání o průběhu zasedání předsednictva úv KSČ z předchozího dne, ba dokonce z průběhu téhož dne.

Účastníci jednání se v pětihodinové diskusi shodli – a to i přes určitá odlišná stanoviska Kádára v hodnocení příčin a charakteru situace v Československu – na několika základních závěrech a společném postupu:

1. Vyvinout veškeré úsilí pro získání celého nebo většiny čs. reformního vedení k rozhodnému postupu proti snahám kontrarevoluce, a to i s použitím mocenských prostředků. Pokud by se však nepodařilo získat většinu reformního vedení, orientovat se na zformování zdravého jádra ve stranickém vedení a čs. společnosti kolem V. Biřáka a D. Koldera a tomu věnovat všestrannou pozornost a maximální podporu. Ostatně – Brežněvova informace o tajné schůzce Koldera a dalších ostravských funkcionářů s polskými představiteli ve dnech 3.–4. 5. svědčí o tom, že tento závěr již začali realizovat.

2. K uvedenému cíli, k podpoře a aktivizaci „zdravého jádra“, mělo posloužit i rozhodnutí o organizování vojenských cvičení vojsk Varšavské smlouvy v Československu i v jeho okolí. A byl to W. Ulbricht, který si pospíšil s návrhem, aby cvičící vojska zůstala v Československu co nejdéle. K němu se pak pohotově připojil i T. Živkov.
3. Pokud by v Československu nedošlo k pozitivním změnám, bude nutné přijmout „rozhodná opatření“ neboli poskytnout „internacionální pomoc“.
4. Ve svých zemích zabránit jakékoli popularizaci čs. modelu socialismu.
5. Představitelé varšavské pětky budou připraveni kdykoli se okamžitě sejít k projednání situace v Československu, bude-li to vedení kterékoli strany pětky považovat za potřebné. Snad by odpovídalo spíše skutečnosti, kdybychom konstatovali, že moskevské vedení si na této schůzce nechalo odsouhlasit své názory a již dříve přijatá rozhodnutí o postupu proti reformnímu hnutí v Československu a začalo je uskutečňovat ještě před touto schůzkou. Brežněv se tím ani netajil. „Přivítali jsme Svobodu volbu, vyslali jsme Jakubovského... 9. května, na svátky, k nim posíláme velkou skupinu našich generálů se dvěma maršály v čele – s Koněvem a Moskalenkem. Naši tajemníci ‚obkormů‘ (oblastních výborů) pojedou do těch obvodů, s nimiž mají družbu.“

Avizovaná dvacetičlenná skupina maršálů a generálů přiletěla do Československa již 8. května, zatímco se varšavská pětka teprve scházela. Vojenská rada MNO ČSLA právě zasedala, když se dostavil stálý zástupce Spojeného velení při MNO gen. Kuščev a oznámil, že delegace přilétá do Ruzyně. Ministr Dzúr přerušil jednání

a šel ji se svou suitou uvítat. Na jeho otázku, či jsou vlastně hosté, maršál Koněv sdělil, že přijeli navštívit starého frontového přítele gen. Svobodu a poblahopřát mu ke zvolení prezidentem. Po oslavách 9. května se však ukázalo, co bylo pravým důvodem jejich neobyčejně početné a nenadálé návštěvy, která se značně protáhla. Ve skutečnosti šlo o jakousi vojenskopolitickou inspekci a kontrolu stavu čs. armády. Výmluvně o tom svědčila nedočkavost při uskutečnění série návštěv, mítinků a rozhovorů jednotlivých skupin delegace v různých krajích republiky, na závodech i u vojenských jednotek: u jednotky Pohraniční stráže v Plané u Mariánských Lázní, na závodě Koněv v Kladně, v závodě Semtín u Pardubic i u vojenské jednotky Čs.-sovětského přátelství, u jednotek v Litoměřicích a v Lovosicích, u vojenského útvaru v Mostě a na Závodech čs.-sovětského přátelství v Záluží a dalších místech.

Zvláště zajímavé svědectví, charakterizující skutečné poslání těchto „gratulantů“, podal tehdejší inspektor čs. armády gen. Šmol-das. Uvádí, že když skupina maršála Moskalenka, kterou doprovázel, přijela jako hosté sboru pověřenců a vedení kss na Slovensko, rozproudila se u večere zpočátku klidná diskuse o politické situaci v Československu. Někteří členové delegace začali dosti agresivním tónem označovat tuto situaci za kontrarevoluční a zaznělo i prohlášení, že bude-li pokračovat vývoj v tomto duchu, oni se budou „vměšovat“ a sssr zakročí. Někdo z hostitelů na to reagoval poznámkou, že sssr nás již jednou osvobodil a další osvobození pokládáme za zbytečné. Načež se situace ze sovětské strany ještě vyostřila. Teprve zákrok uvážlivěji vystupujícího Moskalenka radikální členy delegace umlčel.

Ještě předtím než se členové sovětské delegace rozjeli po Československu, došlo k následující události. Delegace byla ubytována v budově bývalého kláštera barnabitek na Hradčanech, přebudo-

vaného na hotelové zařízení stranického a státního vedení Československa. 9. května, po skončení oficiální recepce na Hradě, pozvalo vedení sovětské delegace představitele stranického a státního vedení i armádního velení do barnabitek, kde oslavy a diskuse pokračovaly. Prezident L. Svoboda se omluvil. Pozvání spolu s čs. generalitou přijal i A. Dubček. Kolem jedné hodiny po půlnoci byl k telefonu volán M. Dzúr, který požádal gen. Šmoldase, aby hovor převzal. Tomu se ohlásil dozorčí generál z generálního štábu MNO a sdělil, že v blízkosti čs. hranic v Polsku, ve směru Varšava – Kladsko, se soustřeďují dvě sovětské divize. Dnes již víme, že téhož dne, 10. května, bylo v jižní části Polska zahájeno vojenské cvičení, které trvalo do 23. května a kterého se – podle západních pramenů – zúčastnila jedna sovětská a jedna polská tanková armáda o síle více než 80 000 mužů a 2 800 tanků.

Zvláštní roli zde však měla sehrát právě ona divize, o níž se již mluvílo na předchozích stránkách v citované depeši z Moskvy do Varšavy. Zdá se, že tato divize měla plnit úlohu jakéhosi pokusného balónku ke zjištění postoje čs. lidu k eventuálnímu vstupu sovětských vojsk na naše území. Lze tak soudit i ze vzpomínky velitele této 24. samarsko-uljanovské divize (38. armády) gen. Jaškina i z dalších materiálů a také ze skutečnosti, že postup této divize byl synchronizován s přípravou a konáním čs.-polské manifestace v Těšíně 9. května. Podle vzpomínek J. Němcové, bývalé tajemnice kv KSČ pro ideologii v Ostravě, celá příprava a průběh této manifestace měly neobvyklý průběh a charakter. Původní „Československo-polská manifestace k 50. výročí vzniku ČSR a k 23. výročí osvobození Rudou armádou“ se nakonec konala (!) pod heslem: „Z pozic socialismu neustoupíme – jednotu bratrských národů uhájíme.“ Připravené transparenty, hesla a celé aranžmá zdůrazňovaly hlavně význam vojenského spojení s Polskem a samozřejmě se Sovětským

svazem. Jako řečníci za čs. stranu zde vystoupili vedoucí tajemník KV KSČ O. Voleník a za ÚV KSČ A. Indra. Polskou stranu reprezentoval vedoucí tajemník PŚDS katovického vojvodství E. Gierek a sovětskou stranu L. S. Kuličenko, člen ÚV KSSS a první tajemník oblastního výboru ve Volgogradu. Připomeňme si, že akce se konala sotva několik hodin po zasedání PÚV KSČ (7.–8. 5. 1968), na němž se konzervativní síly pokusily o nástup. A protože o přípravě této manifestace rozhodovali především konzervativní představitelé, nepřekvapuje, že v uvedeném duchu vyzněla i rezoluce přijatá účastníky této manifestace, v níž se mj. říká: „...válečné nebezpečí v Evropě nám hrozí ze strany imperialistických sil. A obrana proti těmto agresivním silám je nemyslitelná bez pevného spojení se Sovětským svazem a bez záštity jeho armády“.

Po manifestaci byli prominentní účastníci pozváni E. Gierkem do Csieszyna. Zde v průběhu slavnostního posezení E. Gierek před A. Indrou veřejně prohlásil: „Pokud se bude situace v Československu dále zhoršovat, není vyloučeno vojenské řešení.“ V době zahájení manifestace v Těšíně – 9. května v 10 hodin – se 24. divize nacházela asi 7 km za Csieszynem, připravena vyrazit. Podle paměti gen. Jaškina maršál Jakubovskij totiž ve večerních hodinách předchozího dne po slavnostní přehlídce divize vydal Jaškinovi nový úkol: v 11 hodin 9. května překročit čs. hranici v prostoru Těšína a zahájit přesun přes Ostravu do Brna a odtud po dvou trasách na České Budějovice a na Tábor; na sklonku 10. května v součinnosti s vojsky ZVO, zvláště s 1. tankovou divizí, uzavřít západní hranici. Když se ale Jaškin krátce před zahájením pochodu dozvěděl, že před Těšínem se „v rámci cvičení“ rozmístila čs. tanková jednotka o síle roty, s hlavními mířícími do Polska, hlásil to okamžitě Jakubovskému. Ten reagoval rozkazem svrhnout tyto tanky do řeky a v 11 hodin překročit čs. hranici podle původního rozkazu. Vzápě-

tí však rozkaz odvolal a Jaškinovi dal příkaz soustředit divizi v katovických lesích a vyčkat dalších rozkazů.

Když byl gen. Dzúr informován o pohybu sovětských a polských vojsk směrem k čs. hranicím, rozhodl se, že jakmile bude společensky vhodná chvíle, bude informovat Dubčeka. Tato příležitost se však naskytla až po rozchodu společnosti kolem třetí hodiny na Hradčanském náměstí. Podle svědectví gen. Šmoldase měl přítom A. Dubček v hloučku diskutujících na náměstí prohlásit: „Já je sem nepustím, jak je mám rád, tak je sem nepustím!“ Když poté Dzúr s doprovodem přijel do budovy generálního štábu, dozorčí generál uvedenou zprávu potvrdil.

V následujících hodinách 10. května vyvolala tato zpráva značnou aktivitu. O. Černík požádal armádní velení o její vyhodnocení. Náčelník generálního štábu gen. Rusov ji prověřoval u náčelníka generálního štábu Sovětské armády maršála Zacharova a náčelníka štábu Polské lidové armády gen. Hocha se zdůvodněním, že vedoucí čs. představitelé jsou touto situací značně znepokojeni. Maršál Zacharov i gen. Hocha ho však shodně ujišťovali, že vlastně o nic nejde, že je to jen součást plánovaných cvičení vojsk Varšavského paktu, a žádali, aby se z čs. strany nic nepodnikalo. Nicméně, pro gen. Dzúra se tyto skutečnosti – pravděpodobně i po poradě se stranickým a státním vedením – staly podnětem k pozvání představitelů Sovětské armády k oficiální návštěvě Československa.

Sovětskému velení nebyla předčasná informace o tomto cvičení zřejmě nikterak příjemná. Příští den se řada sovětských důstojníků snažila zjistit, odkud ji čs. orgány získaly. A nejen to. Maršál Jakubovskij si již 14. května pospíšil s odsouzením západního tisku, v němž se hodnotilo polsko-sovětské vojenské cvičení jako „tažení proti Československu“. Maršál tvrdil – v rozporu se skutečností – že čs. strana byla o cvičení předem informována. Toto „demen-

ti“ převzalo pak následující den i Rudé právo. Jakubovskij označil zprávy buržoazního tisku o těchto manévrech za „zlomyslné provokace, jejichž záměrem je rozbíjení jednoty a semknutosti zemí Varšavské smlouvy a bojového spojení jejich armád“.

Na závěr této části můžeme konstatovat, že politický a vojenský nátlak varšavské pětky proti vývoji v Československu a jeho reformnímu vedení značně přispěl k aktivizaci konzervativních sil a k diferenciaci uvnitř reformního vedení i k jeho politické rozkolísanosti. 10. května, téhož dne, kdy bylo v jižním Polsku poblíž čs. hranic zahájeno rozsáhlé vojenské cvičení, poslal předseda Rady ministrů sssr A. N. Kosygin předsedovi čs. vlády O. Černíkovi dopis, který obsahoval tyto vážné výtky a neméně vážná varování: „Čs. orgány ponechávají západní hranice prakticky zcela odkryté, čehož využívají západní rozvědky, takže do Československa volně proudí tisíce diverzantů k uskutečňování diverzní činnosti nejen proti Československu, ale i proti ostatním socialistickým zemím“, atd., atd.

„V dopise s. A. N. Kosygina byla vyjádřena hluboká starost i výstraha ve spojitosti s takovým stavem. To je pochopitelné a vysvětlitelné, neboť obrana západních hranic čssr není jen čistě vnitřní záležitostí Československa. Řeč šla o zajištění bezpečnosti všech zemí – členů Varšavské smlouvy.“ (Z nóty vlády sssr vládě Československa ze dne 20. 7. 1968, v níž je obsah dopisu O. Černíkovi z 10. 5. 1968 opakován).

Vzrůstajícímu nátlaku varšavské pětky a zvláště Moskvy, podlehl i do určité míry a na určitou dobu i někteří reformní představitelé Dubčekova vedení. Zejména však posílil odvahu představitelů konzervativního proudu, což se mj. projevilo i v přípravách na květnové plenární zasedání uv ksč, zahájených celostátní poradou okresních, městských a krajských tajemníků ksč ve dnech 12. – 13. 5. 1968. „Byla to dobrá porada. Jakoby nám narůstala síla, vracel se optimismus a jistota“, liboval si ještě po dvaceti letech ve svých Pamětech

V. Bilak. „Velká většina přítomných... odcházela domů přesvědčena, že příprava květnového zasedání je dobrá, že to bude znamenat obrat, nástup do boje proti kontrarevoluci. Zdálo se, že strana ožije, že od ústředního výboru až po základní organizace se bude dělat aktivní, angažovaná politika na obranu socialismu.“

Další stupňování politického i vojenského nátlaku Moskvy a vysoce negativní postoje k čs. reformnímu procesu přímo symbolicky charakterizují dvě státní návštěvy v Československu ve druhé polovině května. Rudé právo z 18. května informuje: „Na pozvání PÚV KSČ a vlády ČSSR přiletěl v pátek (tj. 17. 5.) do Československa člen politbyra a předseda Rady ministrů SSSR A. N. Kosygin na krátkodobou dovolenou a léčení. Předpokládá se, že pobyt A. N. Kosygina v ČSSR bude využit pro pokračování ve výměně názorů s čs. vedoucími činiteli o otázkách zajímavých obě strany.“ Ve druhé zprávě se čtenář dozvěděl, že „na pozvání ministra národní obrany gen. Džúra přiletěla v pátek do Prahy osmičlenná delegace MO SSSR v čele s maršálem Grečkem.“

Jako formální důvod neoficiální a původně neohlášené návštěvy A.N. Kosygina se uváděla lázeňská léčba v Karlových Varech. Tento pobyt se však velice záhy proměnil v „komandýrovku po poručeníju CK KPSS“, jak později Kosygin sám uvedl. Během pobytu v Československu absolvoval řadu pohovorů s čs. stranickými a státními představiteli, s prezidentem L. Svobodou, J. Smrkovským, A. Dubčekem, O. Černíkem, Č. Císařem, A. Indrou a dalšími. Ve zprávě Rudého práva z 19. května o setkání čs. představitelů s Kosyginem se uvádělo, že „projednání politických problémů ukázalo, že se dnes v Československu nastoupená cesta dalšího rozvoje socialismu setkává u našich sovětských přátel s pochopením“.

Skutečnost však byla podstatně jiná. Kosyginova návštěva znamenala fakticky jakousi inspekční cestu, při níž sondoval situaci

v Československu, a hlavně s kým ze stranického a státního vedení mohou v Moskvě ve svých plánech proti reformnímu procesu počítat. V rozhovorech – vedle kritiky, že postup Dubčekova vedení znamená ztrátu vedoucí role KSČ a celý proces demokratizace vede k její porážce, že vývoj reformního procesu a údajné otevření čs. hranic na západě ohrožuje bezpečnost Varšavské smlouvy, že vytváří hrozbu vylomení Československa ze systému Varšavské smlouvy – věnoval Kosygin velkou pozornost zjišťování názorů na jednotlivé čs. představitele.

Postup a argumenty A. N. Kosygina, jimiž se snažil přesvědčovat čs. představitele o zhoubnosti reformního procesu, byly logickým pokračováním kritiky, která se snesla na čs. delegaci v Moskvě počátkem května. O žádném pochopení a toleranci k čs. obrodnému procesu se nedá u tohoto druhého muže sovětského impéria vůbec mluvit. J. Smrkovský v rozhovoru se zpravodaji ČTK a rozhlasu 19. května na otázku o účelu návštěvy a jednání s Kosyginem, resp. na otázku, co sovětské představitele hlavně znepokojuje na vývoji v Československu, odpověděl: „Nejčastěji se táží, zda vývoj u nás nemůže dospět tak daleko, že by to nakonec vedlo k ohrožení samotného socialistického řádu a k narušení svazku Varšavské smlouvy.“ V rozhovoru s A. Indrou, vedeném beze svědků v Kramářově vile na Letné, Kosygin mj. sdělil, že „sovětské vedení je znepokojeno vývojem v Československu a že v případě nezbytnosti nevyklučuje ani řešení vojenskými prostředky“.

Souběžná oficiální návštěva maršála Grečka, gen. Jepiševa, gen. Ogarkova a dalších ve dnech 17.–22. 5. 1968 měla ještě výraznější „inspekční“ a nátlakový charakter. Již první zpráva Rudého práva z 19. května o jednání této osmičlenné delegace na čs. MNO 17. května naznačovala, že to nebyla žádná selanka, a zněla: „Obě delegace se informovaly o situaci ve svých zemích a armádách. Sověští

představitelé přitom zdůraznili, že řešení problémů Čs. lidové armády je vnitřní záležitostí Československa. Poukázali však i na některé protisovětské projevy v našem tisku i ve veřejnosti. Podle jejich názoru nepřispívají k utužení tradičního přátelství, které se vytvářelo ve společném boji proti fašismu.“

Svým obsahem i formou měla však tato jednání nesrovnatelně dramatičtější průběh, než naznačuje citace Rudého práva, a mnohdy doslova šokovala i největší přátele a stoupence sssr.

Podle údajů gen. Dzúra se první jednání s Grečkovou delegací týkala mj. otázky struktury a reorganizace, jakož i politického systému v čsLA, hodnocení politických postojů proreformní vpa, zvláště pak jejího Memoranda, formulujícího čs. vojenskou doktrínu. Výsledkem sovětské kritiky vpa a hlavně Memoranda byl Dzúrův utajený příslib Grečkovi, že zajistí zrušení vpa.

Když Grečkova delegace jednala s čs. reformním vedením včetně Dubčeka, Grečko – podle údajů Č. Císaře, tajemníka úv ksč a účastníka jednání – vystupoval velice ostře a militantně. Zdůrazňoval, že je nepřijatelné, aby Československo svým vnitřním rozkladem či jakkoli jinak oslabovalo Varšavskou smlouvu. Argumenty A. Dubčeka, který mu zásadně oponoval, nebyl ochoten uznat. V závěru jednání, trvajících asi hodinu, Grečko opakoval svá varování.

Do třetice svědectví dvou účastníků jednání vedení čs. MNO se sovětskou delegací: gen. Bizíka, v té době zástupce vedoucího VIII. oddělení úv ksč, a gen. E. Pepicha, náčelníka HPS čsLA. Podle údajů gen. Bizíka, které doplňují a potvrzují údaje gen. Pepicha, nešlo o žádnou seriózní diskusi dvou rovnoprávných partnerů, ale především o jednostranný monolog sovětských představitelů, v němž suverénně a kategoricky posuzovali vývoj v Československu jako kontrarevoluční a obviňovali čs. vedení i velení čs. armády z neochoty a neschopnosti postavit se kontrarevolučním silám na od-

por. Když se např. gen. Pepich pokusil obhajovat vývoj našeho reformního procesu a upřímnost našich spojeneckých svazků se sssr a ostatními členy Varšavské smlouvy, maršál Grečko jeho projev hrubě ignoroval a po celou dobu provokativně klepal lžičkou na stůl, až gen. Pepich, silně rozrušen, byl nucen svůj projev přerušit. To se opakovalo během jednání několikrát.

Do série těchto oficiálních i neoficiálních květnových návštěv a jednání organicky zapadá i poměrně málo známé „náhodné“ setkání V. Biřaka s ukrajinským tajemníkem a členem politbyra úv ksss P. Šelestem 25. května v Užhorodě u příležitosti tradičních oslav československo-sovětského přátelství ve Vyšném Nemeckém na východním Slovensku. Připomeňme si, že P. Šelest patřil mezi nejradikálnější odpůrce čs. reformy a stoupence vojenské intervence. V. Biřak sice tvrdil, že šlo o náhodné setkání při přátelské návštěvě v Užhorodu, kam ho pozval jeho přítel I. M. Vaš a kde v té době byl P. Šelest jako náruživý rybář na dovolené; když se však objevil V. Biřak spolu s P. Šelestem na televizní obrazovce, překvapilo to i členy předsednictva úv ks Slovenska, neboť vedoucím delegace čssr na oslavách byl určen F. Barbírek, místopředseda snr. Sotva lze také Biřakovi věřit, že pár dnů před plenární schůzí úv ksč spolu mluvili jen všeobecně o politické situaci. Pravdě bude asi spíše odpovídat, že zde Biřak hrál vlastní hru, že šlo o určitou koordinaci postupu se sovětskou stranou. Ostatně, oficiální sovětská delegace, vedená předsedou Rady ministrů ussr a kandidátem politbyra úv ksss V. Ščerbickým, cestovala po ukončení oslav po Slovensku a 28. května jednala v Bratislavě o politické situaci především s Biřakovými lidmi: J. Janíkem, M. Pechem, V. Šalgovičem.

V podobné atmosféře a podmínkách, které jsem se na předchozích stránkách pokusil nastínit, proběhlo mezitím i jednání A. Grečka s M. Dzúrem ve dnech 20.–22. května o velitelskoštáb-

ním cvičení „Šumava“. Během něho upřesnili konání, rozsah účasti a postup při přípravě, zpracování a řízení cvičení. V komuniké, zveřejněném v našem i sovětském tisku 25. května, se uvádělo: „Podle plánu společných opatření štábu spojených ozbrojených sil států Varšavské smlouvy bude uskutečněno v červnu t. r. na území ČSSR a PLR společné velitelsko-štábní cvičení. Cvičení se zúčastní štáby všech druhů vojsk armád Varšavské smlouvy. Cílem tohoto cvičení bude procvičit součinnost a velení vojskům v podmínkách soudobých operací a zvýšit připravenost vojsk a štábů.“

Podle původní dohody se měly cvičení na území Československa zúčastnit štáby a značkovací jednotky československé, sovětské a maďarské armády. Štáby a jednotky polské armády měly cvičit na vlastním území v příhraničním pásmu, stejně tak štáby a jednotky NDR; pochopitelně v obou případech v součinnosti se štáby a jednotkami sovětskými. Cvičení se začalo připravovat bezprostředně po skončeném jednání a přípravy probíhaly do vlastního zahájení cvičení, do 21. června. Již ve dnech 24.–26. května začala rekonstrukce předpokládaných prostorů cvičení a prostorů pro rozmístění jednotlivých štábů za účasti skupiny sovětského velitelství cvičení, vedené gen. poručíkem Andrjušenkem. Průzkum letišť, vybudování neobyčejně rozsáhlé radioreléové a kabelové spojovací sítě, rozsáhlé materiálnětechnické zabezpečení, určení hraničních přechodů a jednotlivých tras přesunu cvičících jednotek a štábů, to byl hlavní obsah činnosti čs. a sovětských účastníků v přípravném období.

30. května maršál Jakubovskij jako ředitel cvičení sdělil ministru Džúrovi šifrovkou mj. námět cvičení: „Vedení boje armádami spojeneckých vojsk v počátečním období války.“ Současně ale v ní bez předběžného projednání a souhlasu čs. strany rozšířil účast čs. jednotek o 7. armádu PVOs (2. a 3. sbor PVOs), dva štáby divizí a znač-

kovací vojska; kromě toho Jakubovskij předpokládal účast štábu polských jednotek na území Československa. Svůj příjezd do čssr ohlásil na 10. červen a příjezd svého štábu na velitelské stanoviště v Milovicích, resp. v Mladé, na 16. června. První skupina včele s náčelníkem štábu gen. Kazakovem se v Mladé objevila 31. května. Současně se přisunuly první spojovací jednotky, které ihned zahájily výstavbu spojovacích sítí, především radioreléových tras, na směrech Mladá – Užhorod, Mladá – Drážďany a Mladá – Legnica (Polsko).

Základním charakteristickým rysem celého přípravného období – vedle neobyčejné rekognoskace terénu a zejména letišť, nezvykle velkého počtu příslušníků sovětských jednotek, budování neobyčejně důkladné a nezvykle rozsáhlé spojovací sítě – byly požadavky maršála Jakubovského, resp. jeho štábu gen. Kazakova, na rozšiřování počtů účastníků cvičících štábů i značkových jednotek, a to jak československých, tak i sovětských a polských.

Atmosféru, za níž celá příprava cvičení probíhala, dokreslují některá důležitá fakta.

Tlaky Moskvy a dalších států varšavské pětky a značné oživení konzervativního – Brežněvovi oddaného – proudu ve vedení KSČ měly vliv i na průběh a na závěry plenárního zasedání úv KSČ, které proběhlo ve dnech 29. 5. – 1. 6. 1968. Byl zde přijat mj. závěr, že hlavní nebezpečí straně a čs. společnosti hrozí zprava, ze strany pravicového oportunismu a antisocialistických sil. Nicméně, a to bylo rozhodující, zasedání na svém jednání i v rezoluci o současné situaci a o dalším postupu jednoznačně potvrdilo správnost orientace na pokračování reformního procesu v duchu Akčního programu. Dále rozhodlo o svolání mimořádného XIV. sjezdu KSČ na 9. září 1968 a o státoprávním uspořádání republiky, jakož i o celé řadě kádrových změn, znamenajících posílení reformního proudu ve vedení KSČ. Rezoluce obsahuje také prohlášení, že úv KSČ „v

souladu s Akčním programem bude vysvětlovat a hájit stanovisko, že náš vnitřní vývoj je svrchovanou záležitostí čSSR; nevměšuje se do vnitropolitických záležitostí jiných zemí a totéž vyžaduje i ve vztahu k naší zemi“.

Současně s plenárním zasedáním úv KSČ probíhalo v Moskvě jednání stranického a státního vedení NDR, vedeného W. Ulbrichem, L. I. Brežněvem a dalšími představiteli SSSR. O čem konkrétně jednali, nebylo známo. Sotva však můžeme pochybovat o tom, že by předmětem jejich jednání nebyla mj. situace v Československu. Dokládá to i skutečnost, že vzápětí po jejich jednání vyšly v tisku NDR články zdůvodňující oprávněnost eventuální vojenské intervence: „Socialistické země si nemohou dovolit nečinně přihlížet nepřátelské infiltraci na území jednoho ze členů Varšavské smlouvy. Jisté články této dohody umožňují intervenci, je-li jí třeba k zajištění obrany socialistických zemí. Za této situace se intervence nedá kvalifikovat jako akt vměšování.“

O několik dní později, 10. června, bylo na jihu NDR zahájeno rozsáhlé cvičení za účasti jedné sovětské tankové armády a dvou motostřeleckých divizí NDR o síle přes 60 000 vojáků a 1 800 tanků. Ukončeno bylo 17. června, tj. tři dny před zahájením cvičení „Šumava“. Toto cvičení bylo zřejmě hlavním důvodem, proč maršál Jakubovskij místo v původně ohlášeném termínu (10. června) přijel do Československa až 18. června.

Dříve než budeme pokračovat ve výkladu závěrečných příprav cvičení „Šumava“ po příjezdu Jakubovského, uvedme ještě dvě události, které dokreslují politický obraz situace. Ve dnech 4. – 15. června pobývala v SSSR na oficiální návštěvě čs. parlamentní delegace, vedená předsedou NS J. Smrkovským. Záhy po příjezdu do SSSR byla delegace svým stálým průvodcem, hlavním redaktorem Pravdy, předsedou Společnosti sovětsko-československého přátelství, čle-

nem úv ksss a bývalým velvyslancem v čSSR (1960–1965) M. V. Zimjaninem, upozorněna na vhodnost omezit informace a diskuse o demokratizačním procesu v čSSR. Prý by u sovětských lidí mohly vzniknout nežádoucí nejasnosti a neporozumění, neboť nejsou do čs. problematiky zasvěceni. Ve skutečnosti však na četných besedách a mítincích byly účastníky vznášeny otázky a vyslovována tvrzení svědčící nikoli o neznalosti, ale o odmítání základního smyslu reformního procesu. A nejen to. V posledních dnech pobytu delegace podnikli Brežněv a Podgornyj pokus získat na svou stranu Smrkovského, který by v „palácovém převratu“ vyměnil „nespolehlivého“ Dubčeka a tvrdě se ujal „konsolidační“ politiky podle jejich představ. Smrkovský nabídku odmítl. Vzápětí se to odrazilo na závěrečné tiskové konferenci ve zcela nesouhlasném až provokativním postoji asi padesáti přítomných sovětských novinářů k čs. reformnímu hnutí. Po návratu delegace do Československa byl Smrkovský po řadu dní nucen pracně vysvětlovat a dokazovat, že delegace reformní proces statečně obhajovala. Z informací sovětského tisku vzniklo totiž zdání, že předmětem jednání a besed delegace bylo zpovídání se z hříchů proti socialismu, z čehož také část čs. tisku Smrkovského obviňovala.

Druhou charakteristickou událostí se stal aktiv Lidových milicí. V té době se staly LM předmětem kritiky části tisku jako pozůstatek únorových událostí a jako hrozba a nástroj možného puče proti reformnímu procesu. Konzervativní představitelé ve vedení KSČ – dirigovaní přímo Moskvou nebo velvyslancem Červoněnkem a jeho lidmi – se dožadovali uzákonění existence milicí a snažili se prosadit organizování veřejných pochodů v Praze i v jiných městech, aby tak demonstrovali sílu proti „antisocialistickým živlům a hrozbě kontrarevoluce“. S touto akcí spojovali velké naděje i na posílení svého vlivu. Tento záměr nevyšel. Dubček a jeho stoupenci pro-

sadili kompromisní návrh v podobě aktivu konaného 19. června v hangáru ruzyňského letiště za účasti 10 000 příslušníků LM. Aktiv tleskal vystoupení A. Dubčeka a přítomnosti dalších reformních představitelů a po konstruktivní diskusi přijal dva dokumenty: rezoluci a dopis pracujícím Sovětského svazu. V obou dokumentech jednoznačně podpořil polednovou linii Dubčeka vedení a ujistil, že LM dají „...nadále plnou podporu... pro zdárný vývoj socialistické demokracie, který začalo lednové plénum ÚV KSČ“.

Dodejme však, že dopis LM sovětským pracujícím byl v SSSR záměrně interpretován jako výraz obav o osud socialismu a nesouhlas s reformním procesem, což se odrazilo i v rozsáhlé akci tisíce dopisů ze „schůzí pracujících“, v nichž se kromě již zmíněných obav vyslovovala i ochota sovětských občanů přispěchat na pomoc. Dopisy byly odesílány na adresu ÚV KSČ, resp. zveřejňovány v moskevské Pravdě.

V této značně vypjaté atmosféře přijel konečně maršál Jakubovskij. Při jednání s ministrem Dzúrem v pozdních odpoledních hodinách 19. června, vyhodnotil přípravy cvičení jako velmi dobré, seznámil přítomné představitele velení ČSLA s termíny zahájení a ukončení cvičení (20. – 30. 6.) i s hrubým plánem a průběhem cvičení. Přes upozornění ministra Dzúra, že je třeba dodržet s Grečkem dohodnuté počty cvičících jednotek v síle praporů, Jakubovskij vyslovil opět požadavky na rozšíření jejich účasti na dva motostřelecké pluky od Příkarpatského vojenského okruhu (PRIKVO), na jeden motostřelecký pluk Sovětské armády z NDR a přesun štábu jedné polské armády, štábu 1. divize a cvičení polské jednotky na území Československa. Na námitku gen. Dzúra, že příchod těchto jednotek by mohl zostřit vnitropolitickou situaci u nás a že o tom může rozhodnout jen předseda vlády Černík, přítomný Červoněnko vyslovil podiv, jak prý je to možné, on si myslel, že situace u nás je již normální a že to „slyší poprvé“.

Jednání pokračovalo ve večerních hodinách na předsednictvu vlády. Za čs. vedení se jednání zúčastnil předseda vlády O. Černík a první tajemník ÚV KSČ A. Dubček, za velení ČSLA gen. plk. Dzúr, náčelník GŠ ČSLA genpor. Rusov a náměstek MNO genpor. Mucha, za Spojené velení... pak maršál Jakubovskij, gen. plk. Voroncov, gen. plk. Kuščev a sovětský velvyslanec Červoněňko.

Maršál Jakubovskij zopakoval odpolední hodnocení příprav i seznámení s hrubým průběhem a dobou cvičení i požadavky na rozšíření účasti cvičících vojsk. Ministr Dzúr připravil mezitím pro předsedu vlády kompromisní návrh na rozšíření této účasti, který byl schválen. Současně vyslovil souhlas se začleněním zvláštní skupiny pracovníků operační správy GŠ ČSLA i s účastí štábu 7. A PVOS a obou sborů v počátečním období cvičení. Černík i Dubček mj. požádali, aby byla v čs. tisku zajištěna o cvičení plná informovanost a Dzúr požádal sovětskou stranu, aby byl vojenským novinářům umožněn přístup do prostoru cvičení.

Vlastní cvičení „Šumava“ bylo zahájeno 20. června přednesením dokladů cvičících velitelů na ředitelství cvičení v Mladé za přítomnosti prezidenta L. Svobody. Cvičení se účastnilo na 30–40 tisíc mužů, z toho na území Československa asi 24 000.

Základní námět cvičení je možné velice stručně formulovat následovně: „Armády NATO se začaly intenzivně připravovat na útok proti státům Varšavské smlouvy, a to i za použití zbraní hromadného ničení, s hlavním úderem na základním vojensko-strategickém směru Berlín-Varšava. K úderu proti Československu bylo soustředěno na 11 divizí. Jejich hlavní úder na směru Norimberk-Plzeň a pomocné údery na směrech Markredwitz-Karlovy Vary-Louny, resp. z Rakouska na směrech Vídeň-Brno a Horn-Jihlava, měly dovést rozbití hlavního uskupení sil v prostoru Čech a Moravy a v součinnosti s hlavními silami Centrální skupiny armád NATO rozvíjet útok

směrem na východ.“ Je pozoruhodné, že námět cvičení vycházel z předpokladu neobvykle silného počtu útočících jednotek NATO včetně účasti jednotek neutrálního Rakouska v součinnosti s italskými jednotkami.

Úkolem „bránících se“ cvičících jednotek na území ČSSR bylo přikrýt státní hranici se západním Německem a Rakouskem, zastavit útok vojsk NATO, připravit a provést jednotlivé protiúder a vytvořit podmínky pro přechod armád Spojeného velení vojsk Varšavské smlouvy z jihu NDR, z jihozápadu Polska, resp. ze severozápadu Maďarska do protiútoků. Zatímco cvičení „Šumava“ probíhalo naplno, na území NDR procvičovaly – podle západních zpravodajských pramenů – sovětské a německé jednotky modelovou situaci k potlačení „teoretické kontrarevoluce v Praze“. Podle tohoto modelu měly tankové jednotky proniknout z prostoru Drážďan přes západní Čechy až k rakouským hranicím a během 48 hodin uzavřít celou západní hranici ČSSR. Poté by se jednotky obrátily na Prahu a během dvou týdnů potlačily „poslední odpor“.

Avšak i samotné cvičení „Šumava“ se vyznačovalo řadou pozoruhodností. Podle svědectví gen. Dzúra cvičení provázela řada jevů a skutečností pro podobná cvičení zcela neobvyklých:

- velení ČSLA nebylo důkladněji seznámeno se záměrem cvičení, ale jen s hrubým časovým plánem jeho provedení;
- představitel ČSLA v ředitelství cvičení gen. Mucha stejně jako Jakubovským vyžádaná operační skupina ČSLA nedostali možnost důkladněji se podílet na přípravě, průběhu a řízení tohoto cvičení. Jejich role byla záměrně omezena jen na zajišťování dílčích úkolů. K jednotlivým poradám a rozehrám cvičení nebyli zváni a o předpokládaném průběhu cvičení nebyli důkladněji informováni;

- celý plán cvičení nebyl podrobněji rozpracován a neměla jej k dispozici ani rozhodčí služba u armád;
- celé cvičení bylo řešeno z hodiny na hodinu či ze dne na den podle rozhodnutí maršála Jakubovského.

Tím ovšem výčet „zvláštností“ tohoto cvičení nekončí. Početnější jednotky od PŘIKVO, dodatečně vyžádané Jakubovským, překročily východní hranice ve Vyšném Nemeckém 21. června. Zde je očekávala zvláštní skupina důstojníků Východního vojenského okruhu, která je pak provázela po celou dobu pobytu v Československu. O tom, že na cvičení nijak zvlášť nespíchali, svědčí jejich zastávky v Popradu a v Liptovském Mikuláši, kde zástupci besedovali s představiteli okresů, resp. navštívili školu spojovacích specialistů v Popradu. Odtud se jednotky přesunuly do výcvikového prostoru Libavá na severní Moravě. Že ne všechny jednotky přišly na cvičení, dosvědčuje fakt, že představitelé těchto jednotek absolvovali na 60 návštěv a besed v různých JZD, státních statcích, v závodech i u čs. vojenských jednotek v okresech Olomouc, Přerov, Opava, Ostrava, Bruntál, Nový Jičín. Hlavním tématem rozhovorů byla současná politická situace v ČSSR. Hosté nebyli s to pochopit „lhostejný“ postoj vedení KSČ k čs. tisku, útoky na LM, toleranci vůči KANU, K231, a v prostorách čs. vojenských jednotek je velice znepokojovalo, jak mohou portréty krásných a méně oblečených dívek na světnicích mužstva přispívat k socialistické výchově čs. vojáků. Už vůbec nechápali, jak je možné, že v době jejich návštěvy v Třineckých železárnách probíhala stávka a v Tatře Kopřivnice neprošlo v tajných volbách do závodního výboru ROH 10 komunistů z 31 navržených kandidátů. K tomu se ještě dozvěděli, že na okresních konferencích KSČ nebyli zvoleni za delegáty mimořádného XIV. sjezdu KSČ vedoucí tajemníci KSČ v Olomouci, Bruntále, Ostravě a jinde... Pro

jejich vulgárně zjednodušené představy o socialismu to byly neklamně důkazy o nebezpečí kontrarevoluce a rozkladu čs. armády, o nutnosti „vojenské intervence“.

Další zajímavosti se dozvídáme ze stranické informace o politické práci na cvičení „Šumava“. Generál Hejna, který byl pověřen řízením politických záležitostí cvičení, ve svém hlášení mj. uvedl, že v úzkém okruhu účastníků cvičení se mluví o tom, že sovětská vojska se mají na našem území zdržet až do září 1968, do XIV. sjezdu KSČ, a že tyto informace pocházejí údajně od sovětských důstojníků. S tímto hlášením koresponduje i konstatování operační správy GŠ CSLA v podkladu k jednání o otázkách cvičení „Šumava“, v němž se mj. říká: „Jak způsob cvičení, tak zejména příprava rozboru ukazovala jasně tendence cvičení uměle prodlužovat. Plán činnosti ředitelství i vojsk po skončení cvičení proti všem zvyklostem nepředpokládal provedení rozboru ani po pěti dnech. Tato nezvyklost vyniká i tím, že sám velvyslanec SSSR s. Červoněnko předpokládal jeho provedení ihned po skončení cvičení, a proto pozval hlavní představitele státu a strany na 1. července.“ A závěr, který z toho vyplynul? „Vlastní provedení cvičení včetně rozboru ukázalo na tendenci sledovat i jiné cíle než ty, které byly oficiálně vyhlášeny.“

Uvedené zjištění se plně shoduje se závěrem, k němuž došel i maďarský ministr národní obrany gen. Czinege, který se účastnil cvičení jako představitel spojenecké armády, obdobně jako představitel dalších spojeneckých armád. Czinege plně potvrdil závěry ministra Džúra a ve zprávě pro předsednictvo ÚV MSDS mj. uvedl:

„...Z dosud neznámého způsobu cvičení, tj. vždy se všechno změnilo, ustálila se nejistota, která však nepramenila z velkého rozsahu cvičení, ale ze stále zřejmějšího úmyslu, aby cvičení trvalo co nejdéle. Proto byli také čs. zástupci ignorováni. A proto také v souvislosti s průtahy a často nesoudružským chováním (sovětské stra-

ny – poznámka autora) začaly u čs. soudruhů silit domněnky, že nejde jednoduše o rozdílná hodnocení situace, ale o to, že cvičení může mít i takové cíle, které jim (tj. čs. straně – poznámka autora) nechtějí sdělit“.

Cvičení „Šumava“ mělo být oficiálně ukončeno 30. června a na 1. července bylo naplánováno jeho zhodnocení za účasti státních a stranických představitelů Československa. A. Dubček ve svém projevu na mírové slavnosti v Brně-Lišni 30. června také jeho ukončení oznámil a cvičícím jednotkám popřál šťastný návrat domů. Zprávu o skončení cvičení přinesl rovněž československý i sovětský tisk. Avšak k velikému překvapení čs. armádních, státních i stranických představitelů maršál Jakubovskij bez jakékoli předběžné dohody či informace hodnocení plánované na 1. července zrušil a přeložil na pozdější dobu s jednoznačnou tendencí prodloužit celé cvičení do 4.–5. 7. 1968. Navíc náčelník štábu Spojeného velení i ředitelství cvičení gen. Kazakov vyslovil požadavek na přísun dalších speciálních opravárenských sovětských jednotek do Československa.

O všech těchto skutečnostech i o všech „zvláštnostech“ cvičení „Šumava“ informoval ministr Dzúr v přítomnosti náčelníka gen. štábu ČSLA gen. Rusova i svého náměstka gen. Muchy předsedu vlády O. Černíka a prvního tajemníka úv KSČ A. Dubčeka na společném jednání 1. července v dopoledních hodinách. V jeho průběhu Dubček i Černík rozhodli, aby MNO připravilo dopis L. Brežněvovi a požádalo jej, aby sovětská strana okamžitě ukončila cvičení, provedla rozbor a odsunula spojenecká vojska z území Československa. Dopis měl být ještě téhož dne doručen do Moskvy. Maršálu Jakubovskému gen. Rusov osobně tlumočil požadavek, aby do 12 hodin oznámil čs. vládě i úv KSČ odpověď na otázky, proč cvičení „Šumava“ neskončilo, kdy skončí a kdy bude proveden jeho rozbor.

Krátce po předání tohoto požadavku se Jakubovskij ohlásil telefonicky. Dubček se v rozhovoru s ním jednak kriticky vyslovil k neohlášeným změnám a jednak požadoval urychlené provedení rozboru. Po dohodě s O. Černíkem vyslovil pak A. Dubček souhlas s konáním rozboru cvičení příštího dne – 2. července, což také sdělil Jakubovskému. V následujícím rozhovoru Jakubovskij vyslovil spokojenost s průběhem cvičení, s prací velitelů štábů i cvičících vojsk.

Na požadavek gen. Kazakova o přísun speciálních opravárenských jednotek měl náčelník generálního štábu Rusov – podle pokynů Černíka a Dubčeka – odpovědět písemně, že čs. jednotky jsou schopné provést veškeré opravy na technice spojeneckých vojsk samy.

Rozbor se uskutečnil 2. července na ředitelství cvičení v Mladé za přítomnosti O. Černíka, A. Dubčeka, J. Smrkovského, M. Džúra a dalších představitelů. Tím bylo cvičení „Šumava“ oficiálně ukončeno. Informace o problémech, které cvičení provázely, se k širší veřejnosti nedostaly. Proto také průběžné zprávy o něm nevyvolávaly mimořádnou pozornost či větší znepokojení.

Politickým problémem, jitrčícím city a vědomí reformního vedení i celé společnosti, se cvičení „Šumava“ stalo v následujících dnech a týdnech, a to v souvislosti s velice zdlouhavým odchodem cvičících jednotek z Československa.

Šachová mezihra

„Existuje jen jedno východisko, a to poskytnutí rozhodné pomoci socialistických zemí, komunistických stran a Varšavské smlouvy Československu... hlavně ale pomocí ozbrojených sil Varšavské smlouvy...“

—

T. ŽIVKOV NA SCHŮZCE VARŠAVSKÉ PĚTKY VE VARŠAVĚ 14. — 15. 7. 1968

„Společně všemi dostupnými prostředky potlačit reakční a kontrarevoluční síly v Československu.“

—

W. ULBRICHT A ÚV SED V DEPEŠI L. BREŽNĚVOVI 31. 7. 1968

Jestliže dnes můžeme již celkem spolehlivě konstatovat, že cvičení „Šumava“ bylo jakousi generálkou na ozbrojenou intervenci proti Československu, pak následující červencové období lze charakterizovat jako období usilovných příprav varšavské pětky na její premiéru. Dodejme však, že i tyto přípravy zůstaly před čs. veřejností a reformním vedením skryty a že i nejpečlivější pozorovatelé západních zpravodajských služeb se o nich mohli nanejvýš dohadovat nebo je logicky vyvozovat z jednotlivých konkrétních skutečností, aniž však do poslední chvíle zjistili, zda vůbec a kdy k intervenci dojde.

Do povědomí čs. společnosti koncem června a v první polovině července 1968 však vstoupily a reformní proces charakterizovaly především tři základní události. Jednak zveřejnění a ohlas výzvy „Dva tisíce slov“ z 27. června, která byla určena „dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem ostatním“, dále průběh a výsledky okresních a krajských konferencí KSČ, a konečně zdoluhavý a záměrně protahovaný odchod sovětských a polských jednotek z Československa po skončení cvičení „Šumava“.

Z podnětu několika netrpělivých a radikálnějších vědců (akademik Wichterle, prof. Brod, prof. Poupě, prof. Kadlecová a další), stoupenců reformy, jimž se zdálo, že květnový nástup konzervativců zabrzdil či zastavil polednový vývoj a že reformní vedení nevyvíjí dostatečnou politickou aktivitu, zformuloval spisovatel L. Vaculík výzvu „Dva tisíce slov“. Publikována byla v Literárních listech,

Práci, Zemědělských novinách a Mladé frontě. Výzvu motivovaly obavy, aby se reformní proces pod tlakem domácích i zahraničních konzervativních sil nezastavil a aby prázdninové období nebylo využito ke zvratu politického vývoje. Vedle analýzy a kritiky předlednové politiky KSČ obsahovala spolu s výzvou k podpoře reformního vedení také doporučení k použití různých forem občanského nátlaku při dalším rozvíjení reformního procesu, zvláště při prosazování stoupenců reformního procesu, resp. při odvolávání lidí zkompromitovaných a nehodných.

Navrhované formy občanské aktivity však přinejmenším koke-tovaly s porušováním platných zákonů. Výzva zároveň obsahovala slib, že tváří v tvář eventualitě, že by do našeho vývoje zasahovaly zahraniční síly, budou občané podporovat vládu, a to případně i se zbraní v ruce, bude-li vláda dělat to, k čemu jí dá čs. společnost mandát. Pod výzvou byly podpisy tisíců lidí nejrůznějších profesí, od věhlasných vědců a umělců až po prosté dělníky a zaměstnance, komunisty i nekomunisty, včetně několika členů ÚV KSČ.

Uveřejnění „Dvou tisíc slov“ vyvolalo v čs. veřejnosti ohlas, s nímž zřejmě nepočítali ani duchovní otcové výzvy, ani její autor a signatáři. Silně rozčeřila a zdramatizovala politickou situaci v zemi. Že se setkala s nesouhlasem a přímo prudkým odporem domácích i zahraničních konzervativců, je pochopitelné. V dané politické situaci koncem června a počátkem července však vyvolala odmítavou reakci i u řady představitelů reformního vedení. Výzva totiž silně přecenila vliv domácích konzervativců a naopak nedocenila, že hlavní nebezpečí čs. reformnímu procesu hrozí zvenčí – ze strany Moskvy, resp. varšavské pětky. Kromě toho fakticky ignorovala existenci Akčního programu, šla za něj a mimo něj, a to právě ve chvíli, kdy vláda, parlament i Národní fronta přijaly řadu zásadních zákonů a opatření, zajišťujících další rozvoj reformního

procesu (zákon o rehabilitacích, o úplném zrušení cenzury, o přípravě federálního uspořádání republiky, programové prohlášení NF ČSSR aj.) Mimo toho bylo zřejmé, že na nadcházejících okresních a krajských konferencích dojde k široké výměně kádrů ve vedení a k odchodu zkompromitovaných a neschopných funkcionářů.

Jako první proti této výzvě v právě probíhajícím parlamentním zasedání vystoupil poslanec generál S. Kodaj (v té době náčelník politické správy Východního vojenského okruhu) a označil ji za kontrarevoluční. Téhož dne – 27. června – se o ní obdobně vyjádřil i šéfredaktor moskevské Pravdy Zimjanin, který byl právě na návštěvě v Československu. Ohlas Kodajova vystoupení v parlamentě i Zimjaninův názor zřejmě na čas ovlivnily i J. Smrkovského, který celou záležitost prohlásil za závažnou, dalekosáhlou a tragickou. Večer o celé záležitosti jednaly poslanecké kluby. Poslanci nekomunistických stran odmítli návrh na zaujetí oficiálního stanoviska k výzvě, nesouhlasili s jejím označením jako výzvy ke kontrarevoluci, nicméně odsoudili vše, co vybízí k nelegálnímu postupu. V klubu komunistických poslanců se ozývaly ojedinělé hlasy pro svolání mimořádného zasedání úv KSČ, po odvolání stávajícího předsednictva úv KSČ, po odložení mimořádného sjezdu KSČ, po odvolání ministra Pavla, vyhlášení mimořádného stavu a vyhlášení pohotovosti Lidových milicí. Ozvaly se ovšem i hlasy proti zbytečnému dramatizování a zveličování významu výzvy i varování, „aby se nereagovalo nemoudře na nemoudrou věc“.

Výše uvedené skutečnosti a hlavně důvěrnější poznání skutečného postoje Moskvy či varšavské pětky k čs. reformnímu procesu byly mj. důvodem, proč tato výzva vyvolala značně rozpornou reakci i u představitelů reformního vedení. Prohlášení předsednictva úv KSČ výzvu odsoudilo. Díky vystoupení Dubčeka, Černíka a Kriegla se podařilo posléze zabránit prosazení stanoviska kon-

zervativců – Bilaka, Koldera, Švestky a Indry – ztotožňujících se v názoru, že jde o výzvu ke kontrarevoluci. Stanovisko předsednictva vycházelo ze zásady politického řešení situace na základě realizace Akčního programu a sjednocování komunistů i nekomunistů kolem něj.

Toto stanovisko bylo nakonec přijato i v klubu komunistických poslanců, když je s ním J. Smrkovský seznámil. Je ale pravda, že informace nižším stranickým organizacím, zprostředkovaná tajemníkem úv KSČ A. Indrou, mohla vyvolat dojem, že nebezpečí kontrarevoluce je přede dveřmi, že strana vyhláší bojovou pohotovost a žádá proto, aby okresní konference odmítly výzvu „Dva tisíce slov“ a aby stranické organizace zabránily dalším podpisům pod výzvu. V širší čs. veřejnosti si však výzva získala značný ohlas a souhlas. Projevilo se to desítkami a stovkami rezolucí jež přicházely do redakcí novin, časopisů i na úv KSČ, snad také pod vlivem zamítavého stanoviska úv KSČ.

Počáteční obavy a emotivní stanoviska představitelů reformního vedení po rozhovorech se signatáři výzvy rychle opadly a nastoupilo střízlivé hodnocení, což se projevilo mj. i v tom, že celá záležitost byla přenesena do rezortu vlády, kam také skutečně patřila. V prohlášení vlády, Národního shromáždění a Národní fronty k čs. veřejnosti je již patrný posun v hodnocení výzvy jako aktu motivovaného tím nejlepším úmyslem, ale nicméně v dané situaci objektivně nahrávajícího oběma extrémním politickým proudům v čs. společnosti, jak konzervativcům, tak i pravicovým silám.

V následujících dnech, zvláště po osobních setkáních Dubčeka, Černíka, Smrkovského a Kriegla s iniciátory a signatáři výzvy, se stanoviska obou stran vyjasnila. Ukázalo se, že celá záležitost byla vlastně nedorozumění. Nicméně názor, že ke zveřejnění výzvy došlo v nevhodné době s nepříznivými důsledky pro demokratickou

obrodu, přetrval v reformním vedení i nadále. Události následujících dnů – jak uvedeme dále – mu daly žet za pravdu.

Jakousi tečkou za postupným uklidňováním rozbourané hladiny politického života čs. společnosti se stal článek J. Smrkovského „Jeden tisíc slov“, v němž mj. vysvětloval příčiny bezprostřední reakce na výzvu, poukazoval na její rizika, na určitou nedomyšlenost a romantismus a obracel se na všechny poslance i novináře s výzvou, aby nedopustili vyvolání psychózy pomsty, revanše a přenechali spravedlnost zákonům. Žádal, aby nutná výměna lidí ve stranickém i státním aparátě byla prováděna důstojně, humánně a demokraticky.

Zbývá ještě konstatovat: o výzvě „Dva tisíce slov“ se sice diskutovalo i na okresních konferencích, ale rozhodně se nestala hlavním tématem. Názory na ni se různily, od souhlasu až po odsouzení v duchu stanoviska ÚV KSČ. Slovenské organizace výzvu v tomto duchu odsoudily zřejmě i proto, že se dosti necitlivě vyslovila k významu federativního uspořádání republiky a stavu demokratizačního hnutí na Slovensku.

Zůstává rovněž skutečností, že výzva nevyvolala v celém Československu jedinou stávkou či demonstraci, a to ani mezi nejradikálnější částí čs. veřejnosti, mezi mládeží a studenty.

V této velmi vzrušené době nabitě událostmi poněkud zapadla jedna, která byla nedílnou součástí reformního procesu zvláště v čs. armádě a která se stala předmětem znepokojení a kritiky domácích i zahraničních odpůrců reformy. Bylo to zveřejnění dokumentu „Memorandum – Formulovat a konstituovat československé zájmy v oblasti vojenské“ (návrh), zpracovaného a signovaného třiceti vědeckými pracovníky Vojenské politické akademie a VA AZ. Šlo o první ucelený návrh čs. vojenské doktríny, který byl již v květnu rozeslán dvanácti ústavním činitelům. Představoval novátorský

počin a lišil se od vojenské doktríny Varšavského paktu nebo přesněji doktríny Sovětské armády, která absolutizovala jedinou variantu války s hromadným nasazením jaderných zbraní, vyžadovala od Československa obrovské náklady a „slibovala“ jeho fyzickou likvidaci. Návrh čs. vojenské doktríny vycházel z československých podmínek a zkoumal různé možnosti a varianty, jak se při respektování povinností, plynoucích z členství ve Varšavské smlouvě, pokud možno vyhnout katastrofické perspektivě ve válečném konfliktu, vedeném za hromadného použití jaderných zbraní. Počin autorů a signatářů přes určité počáteční rozpaky přijalo a příznivě hodnotilo i armádní velení a kladně o něm hovořil na celoarmádní konferenci i předseda vlády. Podle ministra Džúra byla dokonce řada podnětů Memoranda zapracována do Akčního programu ČSLA, schváleného 15. června 1968.

Protože KSČ byla stále ještě vedoucí politickou silou čs. společnosti a jako jediná měla svůj Akční program demokratických reforem, mohl průběh a výsledky okresních a obvodních konferencí KSČ (28.–30. 6.), stejně jako konferencí krajských a městských (4.–14. 7.) mnoho napovědět o dalším vývoji a osudu reformního procesu. Ukázalo se, že reformní vedení správně posuzovalo situaci a že průběh konferencí zcela jednoznačně potvrdil rozhodující roli Dubčekova reformního proudu ve vedení KSČ a správnost Akčního programu. V prvních vskutku svobodných tajných volbách delegátů na mimořádný XIV. sjezd KSČ bylo zvoleno na 80 % stoupenců Dubčekova proudu. Zbytek delegátů představoval zhruba stejným dílem stoupence obou krajních křídel – radikálního a konzervativního. Bylo zřejmé, že na příštím mimořádném XIV. sjezdu KSČ konzervativci definitivně ztratí pozice ve vedení. Pro výsledek voleb na konferencích bylo charakteristické, že Kolder a Indra byli zvoleni za delegáty sjezdu po různých komplikacích teprve v opa-

kovaných volbách, a rovněž na adresu V. Biľaka přišlo několik rezolucí, žádajících jeho odvolání z funkce.

Jestliže v českých zemích bylo základním smyslem jednání konferencí zajištění dalšího vývoje demokratického reformního procesu na základě Akčního programu, pak na Slovensku šlo především o co nejrychlejší uskutečnění federálního uspořádání republiky na základě úplné rovnoprávnosti.

Ale i zde se ozývaly hlasy po dalším rozvoji demokratizace společnosti. Byl to především G. Husák, v té době hlavní protagonista reformního proudu na Slovensku, který vedle kategorického prosazování požadavku federalizace bouřil na městské konferenci v Bratislavě a na konferenci Středoslovenského kraje v Banské Bystrici proti pomalému tempu demokratizace na Slovensku.

Celoarmádní konference proběhla v Bratislavě ve dnech 9.–11. 7. 1968. Věnovala se specifickým problémům armády a jejímu místu ve společnosti v období po lednu. Značná pozornost byla věnována pokusům o zneužití armády na podporu hroutících se pozic A. Novotného, zradě gen. Šejny, sebevraždě gen. Janka, nové roli stranického a politického aparátu v armádě a jeho vztahu k velitelskému sboru, novému postavení armády ve společnosti a jejímu podřízení či kontrole ze strany vlády a parlamentu. Náčelník HPS gen. E. Pepich, předseda vlády Černík a ministr Dzúr ve svých vystoupeních zdůrazňovali respektování skutečnosti, že čs. armáda je součástí armád Varšavské smlouvy, ale současně poukazovali na nezbytnost vypracování čs. vojenské doktríny, vycházející z podmínek a suverenity Československa.

„Chceme však v rámci tohoto společenství (tj. Varšavské smlouvy – pozn. autora) rozvíjet spolupráci tak, abychom v souladu s upřesňováním celkového politického programu naší socialistické společnosti rozpracovávali i čs. vojenskou doktrínu jako sou-

hrnnou formulaci vojenských zájmů a potřeb našeho státu, jako závazné teoretické a ideologické východisko politické a vojenské strategie a z ní vyplývajícího variantního řešení obrany státu polských jednotek z Československa.“ Jak jsme už uvedli, na nátlak Dubčeka a Černíka bylo základní zhodnocení celého cvičení „Šumava“ provedeno 2. července. Ve dnech 2.–5. července se uskutečnila dílčí odborná hodnocení. Mezitím se 3. července československé i maďarské jednotky vrátily do svých posádek. Téhož dne náčelník štábu Spojeného velení gen. Kazakov objednal železniční soupravy pro přepravu speciálních sovětských jednotek. Namísto příprav k odjezdu, jak bylo po všech dosavadních cvičeních obvyklé, přijely do Československa ve dnech 3.–4. července další – opravárenské – jednotky, k čemuž dal předseda vlády O. Černík přece jen souhlas. Maršál Jakubovskij se ovšem vůbec neobtěžoval, aby čs. stranu seznámil s plánem přesunu a termínem jeho ukončení. Místo toho gen. Kazakov 13. července oznámil, že přesuny jednotek budou provedeny po vlastní ose, a objednávku vagonů, které již deset dnů stály připraveny v nakládacích stanicích, prostě zrušil. Téhož dne území Československa opustily polské jednotky.

Mezitím se ministr obrany gen. M. Dzúr (4. 7.) a předseda vlády O. Černík (11. 7.) obrátili na maršála Jakubovského dopisy se žádostí, aby pochopil složitost situace čs. velení i vedení a odsun jednotek ukončil nejpozději do 15. července. Ten 11. července sdělil dopisem Dubčekovi, že oprava vojenské techniky probíhá podle plánu a proto předpokládá, že první jednotky budou moci zahájit přesun 13. července. Ale patnáct dnů po skončení cvičení se stále ještě na území Československa zdržovaly prakticky všechny sovětské cvičící štáby, bojové i spojovací jednotky. K 11. červenci bylo na území čSSR ještě téměř 17 000 sovětských vojáků. Teprve po složitých jednáních čs. MNO s maršálem Jakubovským vypracoval štáb Spojené-

ho velení grafikon odsunu sovětských jednotek, podle něhož měly opustit naše území do 21. – 22. července. Ale ani tento grafikon nezahrnoval odsun všech jednotek a termín jejich odchodu čs. straně sdělen nebyl. Navíc gen. Kazakov zvolil svéráznou metodu přesunu a čs. straně hlásil pohyb přesunujících se jednotek vždy jen na dva následující dny.

Bylo pochopitelné, že setrvání sovětských jednotek v Československu za dané vnitropolitické situace vyvolávalo značné znepokojení. Projevovalo se jednak v hromadných sdělovacích prostředcích, zvláště v tisku, jednak v řadě dotazů, dopisů a rezolucí obyvatel, adresovaných MNO a vládě či redakcím jednotlivých deníků. Objevovaly se – a tentokrát již nikoliv ojedinele – úvahy a obavy, že sovětská vojska zde chtějí zůstat natrvalo či alespoň do mimořádného sjezdu KSČ, a samozřejmě i nejrůznější úvahy o porušování suverenity Československa a protesty proti tomuto jednání.

Dnes již víme, že ze strany Moskvy šlo o promyšlený záměr; na jedné straně o podporu konzervativního proudu a formu nátlaku na čs. reformní vedení, na straně druhé o přípravu na eventuální vojenskou intervenci. Abychom lépe pochopili všechny souvislosti, přerušme prozatím výklad dalšího ohlasu k přítomnosti sovětských jednotek na území Československa a pokusme se alespoň stručně naznačit plány a postup Moskvy, resp. varšavské pětky, proti čs. reformnímu procesu a jeho vedení v těchto dnech.

Na pozvání politbyra ÚV KSČ odjela 27. 6. 1968 do Moskvy oficiální maďarská stranická a vládní delegace ve složení J. Kádár, J. Fock a G. Aczel. Formální záminkou pozvání byly oslavy maďarsko-sovětského přátelství. V Československu se tento den mohla veřejnost seznámit s výzvou „Dva tisíce slov“. Shoda data obou událostí byla nejspíš náhodná, ale obsah jednání maďarských představitelů s Brežněvem a Kosyginem – zvláště v závěru téměř týdenního po-

bytu v SSSR, 3. července – který se týkal především událostí v Československu, za náhodu v žádném případě považovat nelze. Neboť zatímco se události kolem odchodu cvičících vojsk z Československa viditelně komplikovaly, L. Brežněv začal intenzivně organizovat nové kolo nátlaku proti čs. reformnímu procesu a jeho vedení, jakousi reprízu drážďanské schůzky na vyšší úrovni.

Ukázalo se, že zveřejnění výzvy „Dva tisíce slov“ bylo pro Moskvu a celou varšavskou pětku doslova „nahráním na smeč“ v jejich kritice čs. reformního procesu. Rovněž je nemohly nechat chladnými výsledky okresních konferencí, které ukázaly, že jejich stoupenci ve vedení KSČ, na něž tolik spoléhali, mají příliš malou šanci přežít úspěšně volby na mimořádném XIV. sjezdu KSČ. „V souvislosti s tím vyvstává otázka nebezpečí, že mimořádný sjezd nebudou schopni dovést ke zdárnému konci, pravice nabude vrchu a KSČ a Československo sklouzne na jugoslávskou cestu a odtud na buržoazní koleje.“ K takovému závěru dospěl Brežněv při rozboru situace v Československu a po konstatování, že Dubček „zaujímá oportunistický postoj..., činí bezzásadové ústupky... a sklouzává z centralistických pozic doprava“. Z těchto závěrů pak vyplynulo i rozhodnutí politbyra ÚV KSSS, s nímž Brežněv Kádára a jeho kolegy seznámil: uspořádat nové setkání bratrských stran, ať již za účasti politické reprezentace ČSSR nebo bez ní. Zároveň vyslovil přání, že by sovětská strana uvítala, kdyby se k politickému „soudružskému dopisu“, který moskevské vedení posílá vedení KSČ, připojily ostatní strany „pětky“.

Kádár pochopil a přes určité odlišnosti v názorech na situaci v Československu a stupeň její „nebezpečnosti“ souhlasil s Brežněvovým návrhem. A tak se stalo, že předsednictvo ÚV KSČ obdrželo 4. července „soudružský“ dopis politbyra ÚV KSSS s návrhem na uspořádání společné schůzky. V dopise byly vytýkány vedení KSČ „smr-

telné hříchy“: „Dvojnásobně, trojnásobně závažné je, že se tak děje dva měsíce před mimořádným sjezdem strany. Pravicové síly se pokoušejí využít přípravy sjezdu, aby na něm zasadily rozhodující úder zdravým silám strany, prosadily své vlastní lidi do klíčových pozic a vnutily tak ksč takovou linii, která povede k popření osvědčených marxistických principů a rozpadu socialistické společnosti.“ Obdobné dopisy adresovaly vzápětí vedení ksč i další komunistické strany varšavské pětky. Kopírovaly více či méně moskevskou předlohu, kterou dostaly k dispozici. Mezitím Brežněv přesvědčoval v telefonickém rozhovoru 5. července Dubčeka, že je nutné, aby se co nejrychleji uskutečnila porada šesti komunistických stran. Následoval dopis A. Dubčeka L. Brežněvovi, v němž žádal, aby mu Brežněv potvrdil konání, obsah a účel této schůzky. V odpovědi ze 6. července Brežněv opakoval pozvání a sděloval, že na programu schůzky 10. či 11. července má být situace v Československu.

Předsednictvo úv ksč se těmito dopisy zabývalo dvakrát – 8. a 12. července. Přes odlišné názory Biľaka, Švestky, Koldera a Riga, kteří v zásadě souhlasili s kritikou obsaženou v dopisech i s konáním společné schůzky, přijalo předsednictvo závěr, aby jakékoli společné schůzce předcházela dvoustranná jednání, a to i s vedením ks Rumunska, a Svazem komunistů Jugoslávie, a účast na varšavském „koncilu“ odmítlo.

Současně s odesláním těchto dopisů byla v Moskvě i ve státech varšavské pětky rozpoutána ideologickopolitická kampaň proti čs. reformnímu procesu, vytvářející v těchto zemích protičeskoslovenskou atmosféru.

Již ve vystoupeních na závěrečném mítinku 4. července L. Brežněv a J. Kádár v nápadné shodě – i když v rozdílném tónu – připomínali zkušenosti z maďarské „kontrarevoluce“ roku 1956. V komuniké na závěr maďarské návštěvy se zdůrazňovalo: „Kaž-

dá marxisticko-leninská strana musí řešit své úkoly v duchu vysoké odpovědnosti před mezinárodním komunistickým a dělnickým hnutím.“ A ještě téhož dne v projevu na sjezdu sovětských učitelů L. Brežněv bouřil proti západním ideologům, že se snaží zkreslovat cíle sovětské výchovy na úzký pragmatismus a že imperialismus se pokouší rozvrátit ideové základy socialismu.

Zaznamenejme, že srovnání situace v Československu 1968 s Maďarskem roku 1956 bylo v naprosté většině vedeními evropských komunistických stran Západu, KS Rumunska a SK Jugoslávie odmítnuto.

Příští den (5. července) vyšel v moskevské Pravdě článek P. Šeleta, zaměřený proti nacionalismu. Ve stejných novinách byla 7. července uveřejněna odpověď „sovětské dělnické třídy“ na červnový dopis z aktivu Lidových milicí, v němž „sovětská dělnická třída“ vyjadřuje ochotu přispěchat na pomoc čs. dělnické třídě při obraně socialismu. V té době počet dopisů a rezolucí ze Sovětského svazu do Československa na toto téma dosáhl počtu 14 tisíc. 10. července zaútočila proti výzvě „Dva tisíce slov“ a zvláště proti F. Krieglovi za jeho umírněný postoj k výzvě Litěraturnaja gazeta. 11. července zahájila palbu moskevská Pravda článkem nazvaným „Útok proti socialistickým základům Československa“. Autor stati L. Alexandrov označil výzvu „Dva tisíce slov“ za platformu kontrarevolučních sil řízených imperialistickou reakcí Západu, jejichž cílem je obnova kapitalismu.

W. Ulbricht a jeho „poddaní“ se ozvali 13. července. V téměř celostránkovém redakčním článku v Neues Deutschland shromáždili všechny své dosavadní útoky na čs. obrodný proces od ledna 1968. Pokusili se o jakýsi rozbor situace v Československu a dospěli k závěru, že antisocialistické síly v Československu, které ovládly hromadné sdělovací prostředky a využívají různá opatření stranic-

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.